

บทที่ 2

วรรณคดีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเป็นหัวใจในการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจและการเมืองของประเทศ โดยเฉพาะการศึกษาในระดับประถมศึกษา ถือเป็นรากฐานเบื้องต้นที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ เพราะการศึกษาในระดับนี้เป็นการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งรับผิดชอบในการให้การศึกษาแก่เยาวชนของชาติที่สำคัญที่สุด รัฐบาลทุกสมัยได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการศึกษาในระดับนี้ จึงพยายามที่จะปรับปรุงการศึกษาในระดับนี้ให้ได้มาตรฐานและมีประสิทธิภาพยิ่ง ๆ ขึ้น

ในปัจจุบัน ประเทศไทยมีปัญหาค้าง ๆ มากมาย เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาเศรษฐกิจ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาทางการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย พบว่า ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ ความเข้าใจและความสำนึกในระบอบประชาธิปไตย จึงทำให้ประชาธิปไตยในเมืองไทยไม่สามารถพัฒนาก้าวหน้าได้อย่างที่ควรจะเป็น นักการศึกษาเชื่อว่า "การศึกษา" จะสามารถแก้ปัญหาค้าง ๆ ได้ จึงมุ่งหวังให้การศึกษาแก่เยาวชนซึ่งจะเติบโตเป็นพลเมืองของชาติต่อไปในอนาคต ให้มีคุณลักษณะที่คาดว่าจะแก้ปัญหาค้าง ๆ ได้ นักการศึกษาเชื่อว่า หากต้องการให้เกิดการพัฒนาไปสู่ระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริงแล้วนั้น จำเป็นอย่างยิ่งต้องอาศัย "การศึกษา" เป็นเครื่องมือเพื่อพัฒนาบุคคลให้มีบุคลิกภาพและวิถีชีวิตประชาธิปไตย

ดังนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องทำความเข้าใจกับคำว่า "ประชาธิปไตย" เสียก่อนว่า ธรรมชาติของแต่ละฝ่าย เข้าใจความหมายของประชาธิปไตยเพียงใด ตรงกันหรือไม่ จากนั้นจึงเป็นเรื่องของการคาดการณ์เกี่ยวกับประชาธิปไตย บุคลิกภาพประชาธิปไตยที่จำเป็นสำหรับสังคมไทย บทบาทของครูในการส่งเสริมและพัฒนาบุคลิกภาพประชาธิปไตย ความหมายของประสบการณ์การเรียนรู้ ประเภทและการจัดประสบการณ์การเรียนรู้และประสบการณ์การเรียนรู้ที่ส่งเสริมและพัฒนาประชาธิปไตย

ท้ายสุด เป็นเรื่องของการจัดการศึกษาภาคบังคับ หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 กับประชาธิปไตย และแนวโน้มการขยายการศึกษาภาคบังคับ ในพุทธศักราช 2542

ประชาธิปไตย

ในปัจจุบันนี้ได้มีผู้ให้ความหมายของคำว่า "ประชาธิปไตย" ในความหมายที่แตกต่างกัน และแนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยก็เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ (อุทัย ทิรัญโต, 2524) อีกทั้ง "ประชาธิปไตย" ก็ไม่ใช่คำไทยแท้ ๆ ไม่ได้เกิดมาจากวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนไทย แต่่นำมาจากวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวตะวันตกที่มีพื้นฐานแตกต่างจากคนไทย การพิจารณาถึงความหมายของ "ประชาธิปไตย" ในเชิงปฏิบัติการยังมีความสับสนอยู่ไม่น้อย เพื่อประโยชน์ในการศึกษาจะขอลำถึงประชาธิปไตยใน 3 ความหมาย คือ ความหมายตามคำศัพท์ ความหมายตามทรรศนะของผู้เชี่ยวชาญทางการเมืองการปกครอง และความหมายตามทรรศนะของนักการศึกษา

1.1 ความหมายตามคำศัพท์

"ประชาธิปไตย" นั้น แปลมาจากคำภาษาอังกฤษว่า Democracy ซึ่งมาจากภาษากรีกสองคำคือ Demos แปลว่าประชาชน (The people) กับ Kratein แปลว่าการปกครอง (To Rule) รวมกันเป็น Demokratia แปลว่า การปกครองโดยผู้ถูกปกครอง (Rule by the ruled) หรือการปกครองโดยประชาชน (Government by the people) (สุนทร จันทร์ศรี, ม.ป.ป.) ส่วน สุชีพ ปุญญานุภาพ (2511) กล่าวถึงประชาธิปไตยว่า

ประชาธิปไตยแยกออกเป็น ประชา กับ อธิปไตย แปลว่า ประชาชนเป็นใหญ่ เป็นคำที่ถอดได้ใกล้เคียงกับคำอังกฤษมาก คือ คำอังกฤษที่ว่า Democracy มาจากภาษากรีกว่า Demokratia อีกชื่อหนึ่ง ภาษากรีกคำนี้แยกได้ดังนี้ Demos แปลว่า ประชาชน Kratia แปลว่า อำนาจ เมื่อแปลรวมกันก็ตรงกับคำอังกฤษว่า People's power (อำนาจของประชาชน) ซึ่งแตกต่างจาก Austin Ranney (1962 อ้างถึงในบรรพต วีระสัย, 2527) คือ Democracy มีรากศัพท์ดั้งเดิม จากภาษากรีก คือ Demos (ประชากร) กับ Kratos (การปกครอง) แปลตามตัวหนังสือคือ "การปกครองโดยประชาชน"

จากนิยามศัพท์ข้างต้น จะเห็นได้ว่าแนวความคิดเกี่ยวกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยนั้นมีมานานแล้ว จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เท่าที่ปรากฏแน่ชัด นครรัฐกรีก โดยเฉพาะนครเอเธนส์นั้น เคยมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยตั้งแต่สมัย 200 ปี ก่อนคริสต์ศักราช (โกลินทร์ วงศ์สุรวัฒน์, 2532) แต่ สุขุม นวลสกุล วิทยา นภาศิริกุลกิจ และวิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ์ มีความเห็นสอดคล้องกับบรรพต วีระสัย (2527) ว่า ระบอบประชาธิปไตย (Democracy) เริ่มมีมาประมาณ 500 ปีก่อนคริสตกาล

ลักษณะการปกครองแบบประชาธิปไตยคือ การยึดหลักว่า อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนหรืออำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศเป็นของประชาชน ประชาธิปไตยเริ่มแรกของกรีกในขณะนั้นเป็นประชาธิปไตยโดยตรง (Direct Democracy) ได้แก่ การที่ยอมให้พลเมืองชายทุกคนที่บรรลุนิติภาวะ (20 ปี) หรือสามารถจับอาวุธป้องกันประเทศได้มีสิทธิเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยทุกคน โดยเข้าร่วมเป็นสมาชิกสภาประชาชนซึ่งทำหน้าที่เป็นสถาบันสูงสุดในการแสดงเจตจำนงของรัฐ การที่นครรัฐกรีกต่าง ๆ สามารถปฏิบัติระบอบประชาธิปไตยโดยตรงได้นั้น เป็นเพราะว่าบรรดานครรัฐแต่ละรัฐมีอาณาบริเวณไม่กว้างขวาง และจำนวนประชากรไม่มากนัก ไม่มีอุปสรรคแต่อย่างใดในการที่จะให้พลเมืองอายุถึงเกณฑ์ ทุกคนมีส่วนร่วมในการประชุมสภาประชาชน

"ประชาธิปไตย" ในลักษณะนี้มีต้นกำเนิดหรือได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากนักปราชญ์ ชาวกรีก นักปราชญ์คนสำคัญสมัยกรีกโบราณที่ให้แนวความคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยคือ เพลโต (Plato) และอริสโตเติล (Aristotle) ความคิดของเพลโตที่สำคัญคือ ความคิดที่เน้นถึงการมีผู้ปกครองที่มีความรู้ ความสามารถและคุณธรรม ใช้อำนาจเบ็ดเสร็จเพื่อจัดการให้ประโยชน์สุข เกิดแก่ผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครองโดยส่วนรวม แนวคิดนี้เน้นที่จุดมุ่งหมายของการปกครองเป็นสำคัญ สำหรับอริสโตเติลให้ความหมายของการปกครองระบอบประชาธิปไตยไว้ว่าการปกครองโดยคนจำนวนมาก (ประชาธิปไตย) ดีกว่าการปกครองโดยคนจำนวนน้อยเพราะคนจำนวนมากเมื่อพิจารณาถึงความสามารถ ประสบการณ์ ความสุขุมรอบคอบ โดยทั้งหมดรวมกันแล้วมีมากกว่าของคนจำนวนน้อย

จากแนวคิดของเพลโตและอริสโตเติล ทำให้เราเห็นว่า ประชาธิปไตย โดยวิวัฒนาการของตะวันตกสามารถพิจารณาได้ 2 ด้านคือ ด้านแรกเน้นจุดมุ่งหมายของประชาธิปไตย คือการใช้อำนาจของประชาธิปไตยต้องมีจุดมุ่งหมายเพื่อประชาชนโดยส่วนรวม เรียกแนวคิดนี้ว่า "หลักการประชาธิปไตย" (Principle Democracy) หรือ "ประชาธิปไตยแบบเพลโต (Platonic Democracy) ด้านที่สองเน้นถึงกระบวนการหรือขั้นตอนของการใช้อำนาจประชาธิปไตย เรียกแนวคิดนี้ว่า "กระบวนการประชาธิปไตย" (Process Democracy) หรือ "ประชาธิปไตยแบบอริสโตเติล (Aristotelian Democracy) (กนก วงษ์ตระหง่าน, 2528)

สำหรับในภาษาไทย คำว่า "ประชาธิปไตย" มาจากคำภาษาสันสกฤตสองคำคือ ประชา รูปศัพท์เดิมได้แก่ ประชา แปลว่า ลูกชาย ลูกสาว ราชนคร หรือประชาชนส่วนอีกคำหนึ่งคือ อธิปไตย รูปศัพท์เดิมได้แก่ อธิปติ แปลว่า เจ้าของ เจ้านาย พระราชาหรือความเป็นใหญ่อย่างยิ่ง เมื่อนำคำทั้งสองมารวมกันจึงมีความหมายว่า ประชาชนเป็นใหญ่อย่างยิ่ง "ประชาธิปไตย" เป็นศัพท์ที่เพิ่งเกิดขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โดยกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์สมัยดำรงพระยศเป็นพระองค์เจ้าวรรณไวทยากรเป็นผู้บัญญัติขึ้น (สุนทร จันทรตรี, ม.ป.ป.)

1.2 ความหมายคามทรศนะของผู้เชี่ยวชาญทางการเมืองการปกครอง

สุชีพ ปุญญานุภาพ (2511) วิสุทธิ์ โทธิแท้ (2524) และสมบุรณ์ สุขสำราญ (2527) มีความเห็นสอดคล้องกันว่า ประชาธิปไตยหมายถึง ระบอบการปกครองที่ประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ ซึ่ง ทินพันธ์ นาคะตะ (2517) ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า ประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจในการออกกฎหมายโดยผ่านสภานิติบัญญัติ ใช้อำนาจบริหารโดยผ่านฝ่ายบริหาร และใช้อำนาจตุลาการโดยผ่านทางศาล ทั้งนี้การใช้อำนาจนั้นอาจกระทำโดยตรงหรือโดยอ้อม และจะต้องได้รับความยินยอมจากประชาชน

ส่วน เอนก สิทธิประศาสน์ (2527) กล่าวถึงประชาธิปไตยว่า หมายถึง ระบอบการปกครองประเทศระบอบหนึ่ง ซึ่งเป็นการปกครองของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชน คำว่า ประชาชน ในที่นี้มีได้หมายความว่า เฉพาะบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น แต่หมายถึงปวงชนทั้งชาติ ซึ่งปวงชนเหล่านี้ย่อมมีสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบในการปกครองแผ่นดินอย่างเสมอภาคกัน และจากสรุปผลการสัมมนาผู้บริหารระดับสูงของกระทรวงมหาดไทย (2527) มีข้อความบางตอนกล่าวถึง ประชาธิปไตยว่า เป็นระบบการปกครองที่อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนซึ่งพิจารณาได้จากการยึดหลักการปกครองโดยประชาชน เพื่อประชาชน ผู้ปกครองหรือผู้ใช้อำนาจมาจากประชาชน จะต้องบริหารประเทศได้ มีความรับผิดชอบต่อประชาชน และมีความมุ่งหมายในการปกครองเพื่อประโยชน์สุข หรือผลประโยชน์ของประชาชนโดยรวม

H.J. Laski (1940) กล่าวว่า "เนื้อแท้ของประชาธิปไตยก็คือ ความปรารถนาของมนุษย์ที่จะยอมรับนับถือและรักษาไว้ซึ่งความสำคัญของตัวเอง รวมตลอดทั้งความเสมอภาคระหว่างบุคคลในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

C.E. Merriam (1939) ได้กล่าวไว้ว่า "ประชาธิปไตยเป็นแนวความคิดและการปฏิบัติที่มุ่งไปสู่ความผาสุกร่วมกันของปวงชน โดยมีเจตนาาร่วมกันของปวงชนนั้นเอง เป็นเครื่องนำทาง หัวใจของประชาธิปไตยจึงอยู่ที่ "ความสุขร่วมกัน" ซึ่งมีขอบเขตกว้างขวางมาก เพราะครอบคลุมไปถึงเสรีภาพทางการเมือง มาตรฐานการครองชีพในระดับที่ดี การให้การศึกษาและปลูกฝังอบรมที่เสริมสร้างบุคลิกภาพของมนุษย์ และการกระจายผลผลิตทางเศรษฐกิจและความมั่งคั่งไปสู่ชุมชนโดยมีชักร้า"

C.C. Robee, T.J. Anderson and C.Q. Christol. (1957 อ้างถึงในสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2528) กล่าวว่า ประชาธิปไตย หมายถึงปรัชญาของสังคมมนุษย์ หรือวิถีชีวิตที่ยึดถืออุดมคติ และหลักการบางประการที่กำหนดแบบแผนแห่งพฤติกรรมระหว่างมนุษย์ในสังคม ในกิจกรรมทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

จากความหมายที่หลากหลายของประชาธิปไตยดังกล่าวข้างต้น กระมล ทองธรรมชาติ (2519) และ ชัยอนันต์ สมทวณิช (2523) จึงแบ่งประชาธิปไตยออกเป็น 3 ฐานะ ด้วยกันคือ

1. ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมการณ์
2. ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นรูปแบบการปกครอง
3. ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นวิถีชีวิต

1) ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมการณ์

กระมล ทองธรรมชาติ (2519, 2524) ได้ให้ความหมายของประชาธิปไตยไว้ว่า หมายถึง ความเชื่อ ความยึดมั่นของบุคคลซึ่งประกอบด้วยหลักการคือ ความเสมอภาคของบุคคลทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนการที่บุคคลมีเสรีภาพในการกระทำต่าง ๆ ได้ตามความสมัครใจ เช่น เสรีภาพในการพูด การเขียน การโฆษณา เป็นต้น ครบถ้วนที่ไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของ สุขุม นวลสกุล วิทยา นภาศิริกุลกิจ และวิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ์ (2529) ที่ว่า อุดมการณ์ประชาธิปไตยยึดหลักการสำคัญในเรื่องความเสมอภาคและสิทธิเสรีภาพควบคู่กัน

นอกจากนี้ กระมล ทองธรรมชาติ (2524) กล่าวว่า พื้นฐานของอุดมการณ์ประชาธิปไตยยังสามารถพิจารณาได้ในแง่ดังต่อไปนี้

1. การมีศรัทธาในสติปัญญาของมนุษย์และ เชื่อในความสามารถของมนุษย์ที่จะใช้หลัก เหตุผลในการพิจารณาตัดสินปัญหาความ เป็นอยู่ของมนุษย์เอง

2. ความเชื่อในความสามารถและการมีเหตุผลของมนุษย์นำไปสู่การสนับสนุนเสรีภาพในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น เสรีภาพในการรวมเป็นสมาคม เสรีภาพในการนับถือศาสนา ฯลฯ

3. ความเชื่อในความเสมอภาคของบุคคลในสังคมที่ควรได้รับโอกาสเท่าเทียมกันจากการปฏิบัติงานของรัฐ จากกฎหมายต่าง ๆ โดยไม่มีการเลือกปฏิบัติ

ซึ่ง ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2523) ได้เพิ่มเติมพื้นฐานอุดมการณ์ประชาธิปไตยไว้อีก 3 ประการ คือ

1. อำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศอยู่ที่ปวงชน มาจากปวงชน
2. อำนาจอันชอบธรรมในการปกครองของรัฐบาลเกิดจากความยินยอมของประชาชน
3. สิทธิในการคัดค้านและล้มล้างรัฐบาลที่ไม่ปฏิบัติตามจุดมุ่งหมายคือการคุ้มครองชีวิตทรัพย์สินเพื่อช่วยให้คนสามารถแสวงหาความสุขได้

อุทัย หิรัญโต (2524) ได้เพิ่มเติมว่า นอกจากจะเน้นในเรื่อง สิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคแล้ว สิ่งที่อุดมการณ์ประชาธิปไตยต้องเน้นคือ ในเรื่องของ การแสวงหาความจริงในหลักการอยู่ร่วมกันในสังคม การประนีประนอม และการปกครองโดยประชาชนส่วนใหญ่ แต่รักษาสิทธิของชนกลุ่มน้อย

2) ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นรูปแบบการปกครอง

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2523) ให้ความหมายประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นรูปแบบการปกครองว่า "เป็นการจัดรูปการปกครองกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางการเมือง บทบาท อำนาจ และหน้าที่ของสถาบันทางการเมือง ตลอดจนวิธีการที่ใช้ในการตัดสินใจทางข้อขัดแย้งในทางปฏิบัติตามแนวความคิดประชาธิปไตย" ซึ่งแตกต่างกับความหมายของวิสุทธิ โพธิ์แท่น (2524) ที่ให้ไว้ว่า

"ประชาธิปไตยรูปการปกครอง (Form of Government) หรือระบบการเมือง (Political System) คือมีองค์การต่าง ๆ เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการปกครอง เช่น การมีสภาผู้แทน มีพรรคการเมือง เปิดโอกาสให้คนเข้ารับราชการ (โดยมีคุณสมบัติครบถ้วน) ศาลมีอิสระจากฝ่ายบริหาร และนิติบัญญัติ หรือรัฐบาลต้องร่วมรับผิดชอบในการบริการต่อสภาผู้แทนราษฎร ฯลฯ เป็นต้น"

ซึ่งสอดคล้องกับ กมล สมวิเชียร (2516 อ้างจาก Aristotle) และจรรยา สุภาพ (2514) ได้ให้ความหมายเพิ่มเติมว่า ประชาธิปไตย เป็นระบบการเมืองที่เปิดโอกาสให้ประชาชนส่วนใหญ่ เข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ และเสมอภาคกันโดยเป็นผู้ใช้อำนาจในการปกครอง พิจารณาคัดสิน ปัญหาาร่วมกัน และเป็นผู้เลือกตัวแทนในการรักษาผลประโยชน์ของตนเอง เช่นเดียวกับ ออสติน แรนนี (Austin Ranney, 1958)

นอกจากนี้ ทยุค แสงอุทัย (2517) กล่าวว่า ประชาธิปไตย หมายถึง ระบอบการปกครองตนเอง โดยประชาชนเป็นทั้งผู้ปกครองและผู้ได้ปกครอง กล่าวคือ ถ้าพิจารณาจากแง่ของราษฎร มี 3 ประการ คือ ประชาธิปไตยโดยตรง ได้แก่ การที่ให้ราษฎรออกเสียงลงมติในบรรดาภารกิจโดยตรง ประชาธิปไตยโดยอ้อม หรือทางผู้แทนราษฎร และประชาธิปไตยแบบผสม

บรรพต วีระสัย, สุรพล ราชภัฏทาร์กซ์ และบวร ประพฤติติ (2522) ได้รวบรวมคำนิยามของประชาธิปไตยไว้ 7 ประการ ซึ่งสอดคล้องกับ เอนก สิทธิประศาสน์ (2527) คือ

1. การปกครองของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน
2. การปกครองซึ่งรัฐบาลมีอำนาจจำกัด
3. การปกครองโดยเสียงของคนส่วนมาก โดยไม่ลิมสิทธิของคนส่วนน้อย
4. การปกครองโดยหลักนิติธรรม
5. การปกครองที่ถือว่าเสียงของประชาชนเป็นเสียงสวรรค์
6. การปกครองซึ่งเน้นในเรื่องความเสมอภาค โดยเปิดโอกาสให้ทุกคนเป็นผู้นำ

โดยทัดเทียมกันได้

7. การปกครองที่เจริญรอยตามพุทธสุภาษิตที่ว่า "ปชาสุข มหคคม"

สรุปได้ว่า รูปแบบการปกครองประชาธิปไตยเป็นรูปแบบการปกครองที่ชอบธรรมในการใช้อำนาจการปกครองมาจากการให้ความยินยอมของประชาชน (Government by consent) การมีรัฐบาลที่ประกอบด้วยตัวแทนของประชาชน (Representative Government) ซึ่งให้สิทธิทางการเมืองแก่ประชาชนโดยทั่วไป (Universal Suffrage) โดยผ่านการเลือกตั้งที่มีระยะเวลาจำกัด เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถทบทวนตรวจสอบการปฏิบัติงานของตัวแทนที่ได้รับมอบอำนาจให้ไปทำหน้าที่แทนได้ ส่วนวิธีการซึ่งใช้ในการตัดสินใจปัญหาข้อพิพาทข้อขัดแย้งที่กลุ่มชนมีความเห็น หรือผลประโยชน์ไม่สอดคล้องกันนั้นก็ใช้หลักของเสียงข้างมาก (Majority Rule) เป็นเกณฑ์ แต่สนับสนุนสิทธิของส่วนน้อยที่จะแสดงความคิดเห็นคัดค้านได้อย่างเสรี และปกป้อง

คุ้มครองสิทธิของส่วนน้อย (Minority right) ส่วนสถาบันทางการเมืองซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญของระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย ได้แก่ พรรคการเมือง รัฐสภา ฝ่ายบริหาร ฝ่ายตุลาการ ที่มีการจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างกัน ให้เป็นไปในลักษณะที่มีความเป็นอิสระในแต่ละสถาบันมากที่สุด และให้มีการถ่วงดุลอำนาจของกันและกัน

3) ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นวิถีชีวิต การปกครองระบอบประชาธิปไตยจะดำเนินไปได้ใกล้เคียงกับอุดมการณ์ ประชาธิปไตยมากน้อยเพียงใด ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับวิถีชีวิต (way of life) ของประชาชนในประเทศนั้น ถ้าประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศยอมรับและยึดเอาหลักแห่งความเท่าเทียมกัน เป็นแนวในการดำเนินชีวิต และการต่อสู้เพื่อรักษาเสรีภาพ ตลอดจนให้ความสนใจในกิจการบ้านเมืองอย่างสม่ำเสมอแล้ว การปกครองประเทศนั้นก็ย่อมจะเป็นประชาธิปไตยได้ (ฉันทนา ธีัญะ เศรษฐ 2530) บุคคลที่จะอยู่ในสังคมประชาธิปไตยได้อย่างมีความสุขและความสำเร็จจะต้องมีวิถีทางในการดำเนินชีวิตและมีคุณลักษณะดังที่ ธาณินทร์ กรัยวิเชียร (2520) บรรยายว่า จะต้องเลื่อมใสในระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ต้องเคารพกฎหมาย และให้ความร่วมมือประกอบกิจกรรม เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม และพยายามแก้ไขค่านิยมของสังคมและสร้างค่านิยมใหม่ในระบอบประชาธิปไตย สำหรับ อมร รักษาสัตย์ (2514) ได้กำหนดคุณลักษณะของบุคคลในระบอบประชาธิปไตย ว่า จะต้องนับถือความเสมอภาค เสรีภาพของบุคคล และนับถือความสำคัญของแต่ละคน เคารพและให้เกียรติบุคคลที่สร้างความสำเร็จได้ด้วยตนเอง ส่วนพนั สะเพียรชัย (2516) กล่าวว่า บุคคลที่ยึดมั่นในคุณธรรมที่เป็นพื้นฐานของประชาธิปไตย ต้องเป็นบุคคลที่มีความรับผิดชอบ มีวินัยในตนเอง ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น มีความอดทนต่อการขัดแย้ง รู้จักประมาณตน มีวุฒิภาวะทางอารมณ์ และมีความสุขรอบคอบในการแก้ปัญหา ซึ่งตรงกับความคิดของ กมล สมวิเชียร (2516) ที่เน้นในเรื่องการยอมรับความคิดเห็นของคนอื่น การเป็นคนหนักแน่น ไม่หุนเหว และมีทัศนคติที่ดีต่อคนอื่น ในขณะที่ สาโรช บัวศรี (2508) ให้คุณสมบัติของบุคคลที่จะอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขว่า จะต้องเป็นผู้ที่มี คารวธรรม สามัคคีธรรม และมีบุญธรรม คือต้องรู้จักการให้เกียรติซึ่งกันและกัน ร่วมมือกันทำงานและมีบุญเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการดำเนินชีวิต นอกจากนี้ นวลเพ็ญ วิเชียรโชติ และวีรยุทธ วิเชียรโชติ (2517) ได้เพิ่มเติมว่า บุคคลที่จะอยู่ในสังคมประชาธิปไตย ต้องมีวินัยธรรม คุณธรรม และสันติธรรม (2517) หมายความว่า การอยู่ในสังคมต้องรู้จักขอบเขต กติกา สำนึกในหน้าที่ มีศีลธรรมและไม่เอาวัดเอาเปรียบคนอื่น มุ่งประสานประโยชน์ในสังคมให้มากที่สุด

มีรูปผล ชันตโชย (2519) ให้ทรรศนะ เรื่อง ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นวิถีชีวิต ว่า "สามารถพิจารณาได้จากค่านิยม ทัศนคติแนวความคิดและความเชื่อ เป็นสิ่งกำหนดหลักเกณฑ์ และแนวทางในการประพฤติ ปฏิบัติในชีวิตประจำวันของบุคคล" ซึ่งสอดคล้องกับวิสุทธิ โภธิแทน (2514) ชัยอนันต์ สมุทรวณิช (2523) สุวณีย์ ทองนพ (2527) และสุขุม นวลสกุล วิทยา นภาศิริกุลกิจ และวิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ (2529) ที่ได้ให้ความหมายเพิ่มเติมว่า วิถีชีวิต แบบประชาธิปไตยต้องประกอบด้วย

1. การมีเหตุผล ขันติธรรม และใจกว้างที่จะพิจารณามิใช่ต่าง ๆ ด้วยวิจลญาณ
2. การเคารพสิทธิและเสรีภาพซึ่งกันและกัน อันได้แก่การเคารพในความ เป็นมนุษย์ การเคารพในความสามารถของบุคคล และการยอมรับความ เสมอภาคระหว่างบุคคล
3. การตกลงในความคิด เห็นที่แตกต่างกันอย่างสันติวิธี ด้วยการถกเถียงประนีประนอม ความคิด เห็นและมีความอดกลั้น
4. การดำเนินชีวิตอย่างเสรีภาพภายใต้กฎหมาย และไม่ถูกแทรกแซงจากรัฐโดย ไม่จำเป็น
5. ความมีระเบียบวินัย
6. ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

เมื่อพิจารณาความหมายของประชาธิปไตยทั้ง 3 ฐานะ คือ ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมการณ์ ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นรูปแบบการปกครองและประชาธิปไตยที่เป็นวิถีชีวิต แล้ว พบว่า ประชาธิปไตยทั้ง 3 ฐานะคือ อุดมการณ์การปกครอง และวิถีชีวิตจำเป็นที่จะต้องไปด้วยกัน เนื่องจากมีความ เกี่ยวพัน เป็นปัจจัย ต่อกัน เพราะฉะนั้นการเมืองการปกครองไทย จะเป็นประชาธิปไตยขึ้นมาได้นั้น จึงมีไข้อยู่เพียงที่มีรัฐธรรมนูญ เป็นประชาธิปไตย เพียงประการเดียว แต่จำเป็นต้องปลูกฝังให้ประชาชนส่วนใหญ่รู้จักและมีอุดมการณ์ประชาธิปไตยที่แท้จริงด้วย รวมทั้งมีวิถีการดำเนินชีวิตแบบประชาธิปไตย การปกครองแบบประชาธิปไตยจึงจะมี เสถียรภาพ และประสิทธิภาพ

1.3 ความหมายตามทรรศนะของนักการศึกษา

สาโรช บัวศรี (2520) ได้ให้ความหมายของประชาธิปไตยในแง่ของกระบวนการศึกษาดังนี้

ภาวะธรรมคือ การให้เกียรติซึ่งกันและกันทั้งกาย วาจาและความคิด รวมถึงการเคารพในสถาบัน ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

สามัคคีธรรม คือ การแข่งขันกัน ร่วมงานกัน และประสานงานกัน

ปัญญาธรรม คือ ความเชื่อมั่นในวิถีทางแห่งปัญญา มีเหตุผลในการทำงาน การค้นคว้าหาความรู้ในเรื่องที่ถูกต้องมาใช้ในการทำงาน

นอกจากนี้ พงษ์ สะเพียรชัย (2524) ได้ให้ความหมายของประชาธิปไตยเพิ่มเติมพอสรุปได้ว่า

1. เชื่อในหลักของเหตุผล
2. บุคคลเกิดมามีสิทธิเท่าเทียมกันตามนัยแห่งกฎหมาย
3. แหล่งของอำนาจทั้งปวง คือประชาชนทั้งหมด
4. โครงสร้างของสังคมลบล้างกันตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย และมีการเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลได้ตามความเหมาะสม
5. นิยมความเคารพในสิทธิและเอกสิทธิ์ของบุคคล นิยมในหลักของความเสมอภาค เสรีภาพ และภราดรภาพ
6. มีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอย่างอิสระทำให้เพิ่มพูนความรู้ และความสามารถในการแก้ปัญหา
7. มีการประสานงานที่ดี ทำให้เกิดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน
8. กลุ่มผู้นำและกลุ่มผู้ตามประชุมวางแผนร่วมกันแล้วแบ่งงานกันไป ตามความสามารถและความรับผิดชอบ
9. เน้นในการฝึกให้พึ่งตนเอง อิสระภาพ การใช้เหตุผล เคารพในสิทธิของผู้อื่นรักษาสิทธิของตนและความยุติธรรม
10. มีวินัยในตนเอง มีความยุติธรรม รับผิดชอบ มีประสิทธิภาพในการทำงาน มีจิตใจกว้างขวาง ยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างไปจากตนเองได้ มีอิสระ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เชื่อในหลักของเหตุผล และแก้ปัญหาด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์

สุนทร ชันทรศรี (ม.ป.ป.) เป็นนักการศึกษาอีกผู้หนึ่งที่ให้ความหมายของประชาธิปไตยทั้งในความหมายแคบและความหมายกว้างดังนี้

"ประชาธิปไตย ถ้ามองในความหมายแคบก็หมายถึงระบบการเมือง (Political System) หรือรูปของการปกครอง (Form of Government) ซึ่งคนทั่วไปอาจแลเห็นได้ เช่น รัฐสภา รัฐธรรมนูญ หรือการเลือกตั้งอย่างเสรี... ประชาธิปไตย ในอีกแง่หนึ่งเป็นการมองอย่างกว้างขวาง คือ นอกจากจะเป็นเรื่องระหว่างรัฐบาลกับประชาชนแล้ว ก็ยังเป็นกิจกรรม สัมพันธภาพ และความ เกี่ยวข้องระหว่างประชาชนด้วยกันในระดับต่าง ๆ กล่าวคือ เราอาจพูดได้ว่า ประชาธิปไตยในระดับครอบครัว ประชาธิปไตยในระดับโรงเรียน ประชาธิปไตยในระดับท้องถิ่น ไปจนถึงระดับชาติ และระดับโลกได้"

จากความหมายของประชาธิปไตยทั้ง 3 ด้านคือ ความหมายตามคำศัพท์ ความหมายตามทรรศนะของผู้เชี่ยวชาญทางการเมืองการปกครอง และความหมายตามทรรศนะของนักการศึกษาจะพบว่า ต้องให้ความหมายของประชาธิปไตยในแนวเดียวกันคือ เป็นระบอบการปกครองและวิถีชีวิต ซึ่งถือว่าอำนาจสูงสุดในการตัดสินใจมาจากคนส่วนใหญ่ โดยเน้นในความสามารถและสิทธิเสรีภาพของมนุษย์ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ความหมายของประชาธิปไตยตามทรรศนะของนักการศึกษาจะกล่าวถึงประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นวิถีชีวิตเท่านั้น

การคาดการณ์เกี่ยวกับประชาธิปไตย

ประเทศไทยได้มีการ เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตย นับถึงปัจจุบัน เป็น เวลาประมาณ 57 ปี แต่การปกครองระบอบประชาธิปไตยของไทยยังกล่าวได้ว่า ไม่ประสบผลสำเร็จอย่างเต็มที่ เนื่องจากระบบการเมืองไทยยังขาดอุดมการณ์ และวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับประชาธิปไตย (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2523)

ถึงแม้การปกครองระบอบประชาธิปไตยจะประสบกับปัญหาและอุปสรรคมากมาย เช่น ปัญหาการขาดระบบการเมืองที่ยึดมั่นในผลประโยชน์ของสังคมส่วนใหญ่ ปัญหาการถูกรบงำจากระบบราชการ, ปัญหาความรับผิดชอบต่อประชาชนและขาดประสิทธิภาพของระบบราชการไทย, ปัญหาการมีบทบาทสำคัญทางการเมืองไทยของคณะทหาร (ทินพันธุ์ นาคะตะ, 2526) แต่ความพยายามที่จะพัฒนา ความเป็นประชาธิปไตยก็ได้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง โดยมีนักวิชาการหลายท่านที่ได้ศึกษาสภาพของปัญหาการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ทั้งในปัจจุบันและอนาคต เพื่อพัฒนาความเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริง ให้เกิดขึ้นในสังคมไทย ดังที่ ชนิดา รัชพลเมือง และคณะ (2527) สรุปผลการวิจัยว่า

"...การเมืองของประเทศจะมีเสถียรภาพยิ่งขึ้น...แต่จะยังคงมีการต่อสู้ระหว่างการเมืองประชาธิปไตยกับการเมืองแบบเผด็จการ... การเมืองส่งผลกระทบทำให้การศึกษาต้องขยายด้านปริมาณมากกว่าคุณภาพ การศึกษาจะสามารถทำให้คนส่วนใหญ่มีสำนึกทางการเมืองสูงขึ้น แต่ยังไม่สามารถปลูกฝังความเป็นประชาธิปไตยได้อย่างแท้จริง"

บ.ล.พันธุสุริย์ ลดาวัลย์และคณะ (2527) ได้คาดการณ์เกี่ยวกับอนาคตสภาพของการเมืองไทยในปี 2550 ไว้ว่า สรุปเป็นความเห็นได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มความเห็นส่วนใหญ่ เห็นตรงกันว่าระบบการเมืองของไทยในอนาคต จะพัฒนาไปสู่ความทันสมัย มีความรับผิดชอบ มีประสิทธิภาพ และสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ การมีผู้นำที่เด็ดขาดและจริงจังต่อการพัฒนาประเทศจะทำให้การพัฒนาระบบการเมืองมีรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยมากยิ่งขึ้น คนไทยจะมีความรู้สึกตื่นตัวและมีความสำนึกทางการเมือง ส่วนกลุ่มความเห็นส่วนน้อยบางรายเห็นว่า กลุ่มที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมือง การบริหารงานของรัฐ และการทหารจะชิงอำนาจกัน โดยเฉพาะกลุ่มข้าราชการและทหารจะขัดขวางการพัฒนาแบบพรรคการเมืองที่มีรัฐบาลมาจากประชาชน ดังนั้นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่าง เป็นไปได้มากคือ จะมีผู้นำที่เข้มแข็ง เด็ดขาดแต่มีความยุติธรรมและจริงจังต่อการพัฒนาประเทศ เข้ามารวมอำนาจทางการเมือง และกลไกในการกำหนดนโยบายของชาติ การเมืองจะเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบการทหาร ซึ่ง ทินพันธุ์ นาคะตะ (2526) ได้ศึกษาพบว่า "ชนชั้นปกครองส่วนมากยังไม่ยอมรับหลักความชอบธรรมของการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย คำว่า "ประชาธิปไตย" มักจะถูกใช้เป็นข้ออ้างในการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวระหว่างผู้มีอำนาจกับผู้มีความมั่งคั่ง"

กระทรวงศึกษาธิการ (2529) ได้คาดการณ์เกี่ยวกับอนาคตของการเมืองไทยในปี 2540 ไว้พอสรุปได้ดังนี้

1. พรรคการเมืองจะมีบทบาทมากขึ้น ในการเป็นองค์กรสำคัญในการดำเนินงานทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย

2. บทบาทของประชาชนทางการเมือง ประชาชนจะมีความสนใจ ความตื่นตัว มีความสำนึก และมีบทบาททางการเมืองมากขึ้น มองเห็นความสำคัญของระบอบประชาธิปไตยมากขึ้น มีความรู้ความเข้าใจถึงบทบาทหน้าที่ของรัฐสภาตามระบอบประชาธิปไตยมากขึ้น มีการใช้สิทธิ ใช้เสียงเลือกตั้งมากขึ้น

3. ทหารจะมีบทบาทในทางที่เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น และจะสนับสนุนการปกครองระบอบประชาธิปไตยอย่างเต็มที่ จะช่วยเหลือและทำประโยชน์แก่บ้าน เมืองมากขึ้น โดยการช่วยประดับประดา เสถียรภาพของการปกครองระบอบประชาธิปไตย

4. ข้าราชการจะทำตัว เป็นแบบอย่างที่ดีและช่วยปลุกฝังให้ประชาชนมีศรัทธาในการปกครองระบอบประชาธิปไตยมากขึ้น

5. จะมีการกระจายอำนาจจากส่วนกลางออกไปสู่ท้องถิ่น ทุกระดับ จะมีความคล่องตัว และมีบทบาทในการปกครองระบอบประชาธิปไตยมากขึ้น

ส่วน มนตรี เจนวิทย์การ (2529) นั้นได้ศึกษาถึงบทบาทของกลุ่มผลประโยชน์ที่มีต่อรัฐบาล ระบบราชการ ประชาชนและการพัฒนาประเทศ โดยสรุปได้ดังนี้

1. กลุ่มองค์การธุรกิจและอุตสาหกรรม เป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อผลการครองอำนาจเศรษฐกิจ และการดำเนินงานของรัฐบาลอย่างกว้างขวาง
2. กลุ่มทหาร เป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลครอบงำอำนาจทางการเมืองทั้งในรัฐบาลและรัฐสภา
3. กลุ่มนักศึกษา มัก เป็นไปในลักษณะที่ต้องการให้เกิดการปรับเปลี่ยนนโยบายและวิธีการดำเนินงานของรัฐบาลให้เกิดความถูกต้องและความยุติธรรมทางสังคม
4. สหภาพแรงงาน รวมทั้งรัฐวิสาหกิจนับว่าเป็นกลุ่มที่มีบทบาทมากที่สุด

จึงอาจคาดการณ์ได้ว่า บทบาทของกลุ่มอำนาจเดิม คือ กลุ่มทหาร กลุ่มข้าราชการ และกลุ่มนักธุรกิจผูกขาดจะเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญต่อไป

จากผลการศึกษา วิจัยของนักวิชาการที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะพบว่า ส่วนใหญ่เห็นสอดคล้องกันว่า การเมืองไทยในอนาคตจะเป็นไปในลักษณะของประชาธิปไตยมากขึ้น โดยเฉพาะรายงานการวิจัยของ ชนิดา รัชพลเมือง, ม.ล.พันธุ์สุริย์ ลดาวัลย์ และรายงานของกระทรวงศึกษาธิการ ส่วนทินพันธุ์นั้นกล่าวถึงปัญหาต่าง ๆ ที่จะพัฒนาไปสู่ประชาธิปไตย ในขณะที่มนตรีศึกษาในแง่ของกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการเมืองและการดำเนินงานของรัฐบาล และมีบางส่วนที่คาดว่า การเมืองไทยจะไม่พัฒนาไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริง ในงานวิจัยของ ชนิดา รัชพลเมือง และม.ล.พันธุ์สุริย์ ลดาวัลย์

บุคลิกภาพประชาธิปไตย

Blaice และ Baumgarther (1956) ได้ให้ความเห็นว่า "บุคลิกภาพประชาธิปไตย หมายถึง ลักษณะนิสัยของบุคคลที่เหมาะสมจะอยู่ในสังคมประชาธิปไตย คือจะต้องมีใจกว้าง ยุติธรรม ไม่ยึดมั่นกับความคิดเดิมของตนยอมรับ เหตุผลที่ดีกว่าและมีความสามัคคี" ซึ่งสอดคล้องกับ Michaelis (1933) และ Schneideman (1965) ที่ว่า บุคลิกภาพประชาธิปไตยคือ การที่บุคคลมีพฤติกรรมต่าง ๆ ในการร่วมมือ มีความรับผิดชอบ มีใจกว้าง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความซื่อสัตย์ ความอดกลั้น มีวินัยในตนเอง มีความเมตตา กรุณา เคารพนับถือในความเป็นมนุษย์ คำนึงถึงบุคคลอื่น ๆ และเคารพกติกาของสังคม

บุคลิกภาพของคนไทยที่จะส่งเสริมและพัฒนาประชาธิปไตย

บุคลิกภาพประชาธิปไตยที่จำเป็นสำหรับการปกครองในระบบประชาธิปไตยของสังคมไทยนั้น วีรยุทธ วิเชียรโชติ (2511) พจน์ สะเพียรชัย (2516) และสุนทร จันทรรตรี (ม.ป.ป.) มีความเห็นตรงกันว่า บุคลิกภาพประชาธิปไตยควรเป็นลักษณะของคนที่ยึดมั่นในคุณธรรมซึ่งเป็นรากฐานของประชาธิปไตย คือ มีความรับผิดชอบ มีวินัยในตนเอง ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น อดทนต่อการขัดแย้ง รู้จักประมาณตน สุขุมรอบคอบในการแก้ปัญหา ยึดมั่นในความดีงาม มีความยุติธรรม มีเหตุผล มีวุฒิภาวะทางอารมณ์ นับถือความเป็นมนุษย์ ความมีเอกราชแห่งตน รักความมีอิสระ มีสามัคคีธรรม เน้นประสิทธิภาพในการทำงาน คำนึงถึงผู้อื่น และการเป็นพลเมืองดีในสังคมประชาธิปไตย

วิชัย ต้นสิริ (2516) เพิ่มเติมว่า "บุคลิกภาพประชาธิปไตยของบุคคลคือ การเป็นนักฟังที่ดี เคารพในศักดิ์ศรีของผู้อื่น ไม่ฝืนมติของคนส่วนใหญ่ ใฝ่เหตุผล"

ส่วนสาโรช บัวศรี (2514) ได้เพิ่มเติมอีกว่า ประชาธิปไตยที่จำเป็นสำหรับสังคมไทย หมายถึง การมีสัมพันธภาพระหว่างบุคคลที่แสดงออกมาใน 3 มิติ คือ 1) เคารพซึ่งกันและกัน 2) การแลกเปลี่ยน การประสานงาน และการร่วมมือ 3) ความศรัทธาในวิถีทางปัญญา

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2523) ให้ความเห็นว่า บุคลิกภาพประชาธิปไตยที่จำเป็นต้องประกอบด้วย ลักษณะ 7 ประการ คือ

1. มีความคิดเห็น เป็นของตนเอง
2. ปรารถนาให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ ๆ ได้

3. มีความรับผิดชอบ มีความผูกพันในสิ่งที่ตนกระทำ
4. ไม่มีอคติต่อบุคคลที่มีความแตกต่างจากตน เช่น ศาสนาและเชื้อชาติ
5. มองบุคคลอื่นในฐานะที่เป็นตัวของตัวเองไม่จัดประเภทให้เขา
6. มองโลกในแง่ดีเสมอ มีศรัทธา และมีความหวังในชีวิต
7. ไม่ยอมรับผู้ใช้อำนาจโดยไม่เป็นธรรม

นวลเพ็ญและวีรยุทธ วิเชียรโชติ (2517) ให้แนวความคิดเห็นถึงลักษณะของบุคคลที่มีบุคลิกภาพประชาธิปไตย ที่จำเป็นสำหรับสังคมไทย สรุปได้ดังนี้

1. คารวะธรรม คือการเคารพในสิทธิ เสรีภาพ และศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ซึ่งกันและกัน ทั้งกาย วาจา ใจ
2. สามัคคีธรรม คือการร่วมประชุมปรึกษาหารือ วางแผนในการทำงานร่วมกัน และสัคสันใจร่วมกัน
3. ปัญญาธรรม คือการใช้สติปัญญาในรูปของวิธีการทางวิทยาศาสตร์เป็นหลักในการพัฒนาความคิด คิดแบบวิเคราะห์และสร้างสรรค์ รู้จักวิพากษ์วิจารณ์อย่าง มีเหตุผล
4. วินัยธรรม คือการรู้จักขอบเขต กติกา สำนึกในหน้าที่ ให้เสรีภาพในขอบเขตการมีวินัยทั้งตนเอง วินัยต่อกลุ่ม และวินัยต่อสังคม
5. คุณธรรม คือการมีศีลธรรมประจำใจ มีความซื่อสัตย์ ยุติธรรม และปรารถนาดีต่อคนอื่น
6. สันติธรรม คือการไม่หาสันติภาพในสังคม ไม่มุ่งทำลายและเอาผิดเอาเปรียบผู้อื่น มุ่งประสาน ผลประโยชน์ในสังคมให้มากที่สุด

นอกจากนี้ ยุพดี กะจะวงษ์ (2526) ยังได้ศึกษาถึงคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเด็กในปี 2534 ไว้ว่า ต้องมีคุณลักษณะดังต่อไปนี้ คือ

1. ซื่อสัตย์ รักความยุติธรรม มีระเบียบวินัยในตนเองและเคารพกฎหมาย
2. มีความจริงใจ เห็นอกเห็นใจผู้อื่น มีเมตตาและเอื้ออารีต่อกัน
3. มีความรับผิดชอบ อดทน รู้จักวางแผน รู้จักการทำงานที่รวดเร็วและมีประสิทธิภาพ
4. เป็นคนมีเหตุผล มีคุณธรรม กล้าคิด กล้าพูด กล้าทำในสิ่งที่ถูกต้อง

5. ต้องเข้าใจว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหรือสังคม ถ้าเราเป็นพลเมืองดี ก็จะทำให้สังคมหรือชุมชนดีตามไปด้วย

6. รู้จักใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นเพื่อการยังชีพ รู้จักแสวงหาอาชีพที่สุจริต ทำงานโดยไม่เลือกงาน

7. รู้จักการรวมกลุ่มในการทำงาน มีจิตสำนึกในการทำงานร่วมกัน ช่วยกันทำในสิ่งที่คนเดียวทำไม่ได้ รู้จักวิธีประสานประโยชน์

8. รู้จักปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ รู้จักปรับตัว เป็นผู้ทันต่อเหตุการณ์ และเข้าใจในสถานการณ์ต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศได้ มีความกระตือรือร้น

9. มีจิตใจรักและเลื่อมใสในประชาธิปไตย และเข้าใจการปกครองระบอบประชาธิปไตย

10. มีน้ำใจนักกีฬายอมรับแนวความคิด ปรัชญาและอุดมการณ์ที่แตกต่างกัน

11. มีภาวะผู้นำ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และเป็นผู้ตามที่ดี

12. อดทนต่อความคิดเห็นที่ขัดแย้ง และมีความคิดที่จะวิเคราะห์สังคมในสิ่งที่ดีหรือเลว สร้างความคิดใหม่ ๆ และแสวงหาทางเลือกที่ดีกว่าอย่างสม่ำเสมอ

ฉันทนา ธัญญะเศรษฐ์ (2530) กล่าวถึงบุคลิกภาพประชาธิปไตยดังนี้

1. มีความคิดเห็นเป็นของตนเอง ไม่นิยมการยอมตามความคิดเห็นของผู้อื่น
เว้นเสียแต่จะถูกชักจูงให้คล้อยตามว่าความเห็นนั้นมีเหตุผลควรที่จะเชื่อถือ

2. เป็นคนที่ปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ ๆ ได้ง่าย

3. มีความรับผิดชอบผูกพันในสิ่งที่เขาได้ตัดสินใจกระทำลงไป

4. ไม่มีอคติต่อผู้ที่มีความแตกต่างจากตน เช่น ศาสนาอื่น เชื้อชาติอื่น

5. คิดถึงบุคคลอื่นในฐานะที่คน ๆ นั้นเป็นตัวของเขาเองไม่ใช่ไปจัดประเภทให้เขา เช่น เป็นพวกหัวรุนแรงหรือพวกฝ่ายซ้ายโดยไม่มีเหตุผล

6. มองโลกในแง่ดีอยู่เสมอ มีศรัทธาและความหวังต่อชีวิต

7. ไม่ยอมก้มหัวให้กับผู้ยิ่งใหญ่ง่าย ๆ แม้ว่าจะยอมรับอำนาจแต่อำนาจนั้นต้องมีเหตุผลหรือมีความชอบธรรม

จากบุคลิกภาพประชาธิปไตยที่นักวิชาการได้กล่าวมาแล้วนั้น พอสรุปได้ว่า บุคลิกภาพประชาธิปไตยที่จำเป็นสำหรับสังคมไทยนั้น บุคคลควรมีความรับผิดชอบวินัยในตนเอง มีเหตุผล

ยอมรับทั้งความคิดเห็นของผู้อื่น มีคุณธรรม อุดมคติ สามัคคี รู้จักการทำงานร่วมกัน เคารพกติกาของสังคม มีความยุติธรรม และเคารพในสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์

บทบาทของครูในการส่งเสริมและพัฒนาบุคลิกภาพประชาธิปไตย

ภารกิจที่สำคัญประการหนึ่งของครู คือการอบรมสั่งสอนให้นักเรียนเกิดความเจริญงอกงามในทุก ๆ ด้าน คือให้ทั้งความรู้ ความเข้าใจ ทักษะและทัศนคติเพื่อเตรียมบุคคลให้พร้อมสำหรับการเป็นพลเมืองดีในแบบที่พึงประสงค์ ซึ่ง เพลโต (Plato อ้างถึงใน Richard 1969) ได้กล่าวไว้ว่า "การให้การศึกษาและประสบการณ์แก่เด็ก เป็นช่องทางและวิธีการที่จะเสริมสร้างค่านิยมแห่งความเป็นพลเมืองดีที่เหมาะสม" โรงเรียนเป็นแหล่งที่เตรียมนักเรียนให้อยู่ในสังคมประชาธิปไตย เพราะประชาธิปไตยไม่ได้เป็นเพียงรูปแบบของรัฐบาลและกระบวนการทางการเมืองอย่างเดียว แต่เป็นรูปแบบของการอยู่ร่วมกัน และรู้จักปฏิบัติตามกฎหมายของสังคม นักเรียนจะต้องฝึกให้เป็นได้ทั้งผู้นำและผู้ตาม ดังนั้น ครูจึงมีหน้าที่ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมในการส่งเสริมและพัฒนาให้นักเรียนให้มีบุคลิกภาพประชาธิปไตย

การส่งเสริมและพัฒนาบุคลิกภาพประชาธิปไตยแก่นักเรียนในโรงเรียนจะประสบผลสำเร็จมากน้อยเพียงใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพ วิธีการสอน และการปฏิบัติของครูเป็นสำคัญ

ฉวีวรรณ กฤษสินชัย (2529) ได้กล่าวถึงบุคลิกภาพของครูในอันที่จะส่งเสริมและพัฒนาบุคลิกภาพประชาธิปไตยแก่นักเรียนไว้ดังนี้

1. ลักษณะความสัมพันธ์กับนักเรียน

- มีความยุติธรรม
- ยิ้มแย้มแจ่มใส เป็นกันเองกับนักเรียน กระตุ้นให้นักเรียนกล้าแสดงออก
- ยอมรับความแตกต่างของนักเรียนแต่ละคน
- รับฟังความคิดเห็นของนักเรียน
- มีความมั่นคงทางอารมณ์ อุดหนุน
- เป็นผู้ประสานงานให้นักเรียนได้แสดงออกมากที่สุด
- มีความรักเด็กอย่างจริงใจ

2. ลักษณะการทำงาน

- รับผิดชอบต่อหน้าที่และการงาน

- กระจือหรือร้นมีความสุขต่อการทำงาน
- มีบทบาทเป็นที่ปรึกษา และประสานงานในการจัดกิจกรรม
- ส่งเสริมการทำงาน เป็นกลุ่ม
- ติดตามและประเมินผลการทำงานของนักเรียน

มัทนา ปิยะมาดา (2511) ได้ศึกษาถึงลักษณะสำคัญของครูพบว่า มี 9 ประการคือ การสอนดี มีเหตุผลเป็นประชาธิปไตย เมตตากรุณา ให้ความสำคัญกับนักเรียน มีความยุติธรรมซื่อตรง ให้ความอุปการะนักเรียน มีสัมพันธภาพอันดีกับนักเรียน ส่งเสริมให้กำลังใจนักเรียน บุคลิกภาพ เป็นประชาธิปไตย

นอกจากนั้น สุนทร จันทร์ศรี (ม.ป.ป.) ยังได้ศึกษาว่า ครูประณตศึกษาควรมีลักษณะที่เป็นประชาธิปไตย คือ มีความรู้และการปฏิบัติที่สอดคล้องตามแนวทางประชาธิปไตย เข้าใจและรักเด็ก มีความเชื่อในประชาธิปไตย เข้าใจปัญหาสังคม และมีวิถียนครู

สรุปได้ว่าบุคลิกภาพของครูประณตศึกษาในอันที่จะมีส่วนส่งเสริมและพัฒนาบุคลิกภาพประชาธิปไตยแก่นักเรียนนั้น ครูจะต้องมีบุคลิกภาพประชาธิปไตย เพื่อนักเรียนจะได้เห็นแบบอย่างที่ดีและปฏิบัติตาม ในช่วงระยะเวลา 6 ปี (ที่ยังไม่มีการขยายการศึกษาภาคบังคับหรือการศึกษาขั้นพื้นฐาน) นับว่านานพอที่จะปลูกฝังบุคลิกภาพประชาธิปไตยในตัวนักเรียน และเมื่อเขาเติบโตก็จะเป็นพลเมืองที่เหมาะสมกับสังคมประชาธิปไตย

ส่วน บุญรัตน์ ศิวเหลือง (2521) ได้กล่าวถึงบทบาทของครูในการอบรมสั่งสอนให้นักเรียนมีบุคลิกภาพประชาธิปไตยไว้ว่า

"...การอบรมสั่งสอนให้นักเรียนในโรงเรียน เกิดความเจริญงอกงามทุก ๆ ด้าน คือทั้งในด้านให้ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ และทัศนคติเกี่ยวกับวัฒนธรรมประจำชาติไทยของเรา โดยเฉพาะในด้าน เนติธรรม คติธรรม และสทธรรม ครูจะต้องสั่งสอนอบรม ให้นักเรียนรู้จักฐานะของคน ฐานะของแต่ละบุคคลในสังคม และตระหนักในสิทธิและหน้าที่ของแต่ละบุคคล เข้าใจในหลักเสมอภาค หลักของเสรีภาพ ให้อยอมรับนับถือในตัวบุคคลและสถานที่ กับทั้งให้มีความสามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างดี มีความสุขตามอุดมการณ์ของประชาธิปไตย..."

Jarolimek (1967) กล่าวถึงการสอนประชาธิปไตยในโรงเรียนว่านอกจากจะอบรมนักเรียนให้มีความรู้ความเข้าใจและทัศนคติที่ดีต่อประชาธิปไตยแล้ว ยังต้องฝึกทักษะต่าง ๆ เพื่อสามารถนำไปปฏิบัติในการดำรงชีวิตในสังคมประชาธิปไตย ทักษะที่จะต้องฝึกหัดได้แก่

1. ทักษะทางสังคม คือการรู้จักทำงานร่วมกัน อยู่ร่วมกัน การรู้จักให้ การรู้จัก
รับผิดชอบ การยอมรับสิทธิของผู้อื่น
2. ทักษะการทำงาน เช่น การตั้งสมมติฐาน การเก็บรวบรวมข้อมูล การเขียน
การรายงาน การพูดในกลุ่ม
3. ทักษะการทำงานเป็นกลุ่ม ได้แก่ การวางแผนร่วมมือกัน การเป็นผู้นำ การตัดสินใจ
ร่วมกันในกลุ่ม และการประเมินผลการทำงาน
4. ทักษะทางปัญหา ได้แก่ การรู้จักคิด การใช้และการประยุกต์ เหตุผลสำหรับการ
การแก้ปัญหา

สุนทร จันทระตรี (ม.ป.ป.) กล่าวว่า นอกจากครูจะมีบุคลิกภาพประชาธิปไตยแล้ว
ครูยังต้องรู้จักการนำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติ ที่เป็นประชาธิปไตยด้วย ดังแนวทางต่อไปนี้

1. ศึกษาหาความรู้และแปลงหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติที่เป็นประชาธิปไตย
2. การเตรียมห้องเรียนและโรงเรียนให้เหมาะสมกับกระบวนการประชาธิปไตย
ทั้งในเรื่องบรรยากาศและสภาพแวดล้อม ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ
ได้เสนอให้ครูจัดองค์ประกอบของห้องเรียนและโรงเรียนให้เป็นประชาธิปไตย โดยสรุปดังนี้คือ
 1. การบริหารกิจกรรมในโรงเรียนคณะครูควรส่งเสริมให้นักเรียนฝึกทำ
 2. ครูต้องสอนโดยให้เด็กคิด
 3. ส่งเสริมให้นักเรียนเคารพซึ่งกันและกัน ทั้งในเรื่องของการทำงานร่วมกัน
การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น
 4. ครูเป็นทั้งครู ทั้งพ่อแม่ ทั้งเพื่อน และทั้งพี่ของนักเรียนในอันที่จะทำกิจกรรม
ร่วมกัน และรับผิดชอบงานร่วมกัน
 5. ครูเป็นผู้ชี้แนวทาง และอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติกิจกรรมให้นักเรียน
3. นำหลักสูตรไปปฏิบัติจริงอย่างเป็นประชาธิปไตยโดยเป็นไปตามหลักการดังนี้
 1. เป็นผู้พัฒนานักเรียนให้เจริญพร้อมทุกด้าน
 2. เราให้ผู้เรียนได้แสดงออกและมีส่วนร่วมในการเรียน
 3. ครูควรให้โอกาสและเห็นความสำคัญของนักเรียนทุกคน
 4. ให้นักเรียนได้ฝึกฝนวิธีการแสวงหาความรู้และแก้ปัญหาด้วยตนเอง

5. จัดบรรยากาศในห้องเรียนให้มีความสนุกสนานและเป็นกันเอง

บทบาทของครูที่กล่าวมาแล้วนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นบทบาทในฐานะผู้ให้การศึกษา คือ ให้ความรู้พื้นฐานในการปกครองระบอบประชาธิปไตยแก่นักเรียน เป็นผู้คอยฝึกฝนอบรมให้นักเรียน เกิดการเรียนรู้และทักษะในทางปฏิบัติที่เป็นประชาธิปไตย เปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น เพื่อให้เป็นผู้รู้จักใช้เหตุผล กล้าคิดกล้าทำ นอกจากนั้นแล้วครูควรมีบทบาทในฐานะ เป็นผู้นำชุมชนให้ความรู้ทางการเมือง โดยเฉพาะความรู้ในระบอบประชาธิปไตยแก่ประชาชน และเป็นผู้นำความมีเหตุผล มาสู่ประชาชนในท้องถิ่น เชิญชวนประชาชนในท้องถิ่นให้ใช้สิทธิใช้เสียงตามครรลองของประชาธิปไตย ครูอาจแสดงบทบาทในฐานะ เป็นผู้เข้าร่วมโดยตรง คือการเข้าร่วม เป็นกรรมการเลือกตั้ง การเป็น กรรมการในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การลงสมัครรับเลือกตั้ง เหล่านี้ เป็นต้น

สรุปได้ว่า การแสดงบทบาทอันเหมาะสมของครู มีส่วนสำคัญยิ่งในการส่งเสริมและการ พัฒนาบุคลิกภาพประชาธิปไตยให้เกิดแก่เด็กและประชาชนในท้องถิ่น เพราะครูคือบุคคลที่สังคม คาดหวังว่าเป็นแม่แบบหรือแม่พิมพ์ของคนในสังคม หากครูดีมีคุณธรรมคนในสังคมนั้นจะมีลักษณะที่ดี และมีคุณธรรมไปด้วย ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ครูต้องประพฤติปฏิบัติตนและแสดงบทบาทอันเหมาะสม ดังที่สังคมคาดหวังไว้ ซึ่งจะ เป็นแนวทางที่นำไปสู่การพัฒนาการเมืองและการพัฒนาประเทศต่อไป

ประสบการณ์การเรียนรู้ด้านประชาธิปไตย

ความหมายของประสบการณ์การเรียนรู้ (Learning Experience)

"ประสบการณ์การเรียนรู้"(Learning Experience) มีความหมายใกล้เคียงกับความหมายของการเรียนรู้ ดังนั้นจึงควรทราบความหมายของการเรียนรู้ซึ่งมีนักจิตวิทยา และ นักการศึกษาได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้มากมาย เช่น การเรียนรู้ตามความหมายของ จรูญ โภมลบุญย์ (ม.ป.ป.) กล่าวว่า "การเรียนรู้ คือกระบวนการ ซึ่งได้เกิดมีการเปลี่ยนแปลง ทางแห่งการตอบสนองขึ้นในตัวบุคคลอัน เป็นผลมาจากการฝึกอบรมหรือจากประสบการณ์" ส่วน วุฒิชัย ชำนงค์ (2521) ให้ความหมายของการเรียนรู้ใน "ลักษณะ" ของการเรียนรู้ว่า

1. การเรียนรู้ให้ผลในแง่ของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม
2. การเรียนรู้เป็นผลของการฝึกฝนซ้ำซาก
3. การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงในลักษณะค่อนข้างถาวร
4. การเรียนรู้ไม่อาจสังเกตได้โดยตรง

ทั้งนี้ความหมายดังกล่าวแตกต่างจากความหมายของ **เชิยรศรี วิวิธสิริ (2527)** ซึ่งได้สรุปความหมายของการเรียนรู้คือ "การเรียนรู้ คือ กระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเป็นผลเนื่องมาจากการปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในตัวบุคคลหรือบุคคลกับสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพื่อช่วยให้บุคคลสามารถแก้ปัญหาหรือปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์สิ่งแวดล้อมได้"

โดยสรุป การเรียนรู้หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากการฝึกหรือประสบการณ์ที่ได้รับ เมื่อบุคคลเกิดการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ก็จะได้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้ที่เป็นประสบการณ์ ซึ่งเรียกว่า ประสบการณ์การเรียนรู้ (Learning Experience)

ประเภทและการจัดประสบการณ์การเรียนรู้

ในประสบการณ์การเรียนรู้ที่เราคุ้นเคยกันจะแบ่งประเภทประสบการณ์การเรียนรู้ตามลักษณะหรือประเภทของเนื้อหาวิชา เช่น ประสบการณ์การเรียนรู้ด้านภาษา ประสบการณ์การเรียนรู้ทางค่านิยมศาสตร์ เป็นต้น

ประเภทประสบการณ์การเรียนรู้ที่ใช้กันแพร่หลายนั้นได้จำแนกตามพฤติกรรมการเรียนรู้ตามทฤษฎีของ Bloom (1956) เป็น 3 ด้าน คือ

1. ด้านสติปัญญา เป็นความสามารถทางด้านสมองในการคิดเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ซึ่งมีพฤติกรรมแยกย่อย 6 ด้าน คือ ความรู้ ความเข้าใจ การนำไปใช้ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการประเมินค่า

2. ด้านจิตใจหรือความรู้สึก เป็นความสามารถในการรู้สึกต่อสิ่งต่าง ๆ รวมทั้งความเชื่อ ทศนคติ หรือค่านิยม มีพฤติกรรมที่แยกย่อย 5 ขั้นดังนี้ คือ การรับรู้ การให้ความสนใจ และตอบสนอง การประเมินและสร้างคุณภาพ การจัดระบบและการสร้างลักษณะนิสัย

3. ด้านทักษะหรือการปฏิบัติ เป็นความสามารถในการปฏิบัติหรือการเคลื่อนไหวของร่างกายแยกเป็นพฤติกรรมย่อย 5 ขั้น คือ การเลียนแบบ การทำตามแบบ การหาความถูกต้อง การทำอย่างค่อเนื่อง และการทำโดยธรรมชาติ (อ้างถึงใน สัมพันธ์ พันธุ์พฤษฯ, 2525)

นอกจากนั้น Gagne' (1974) ได้จำแนกประสบการณ์การเรียนรู้ ตามการเรียนรู้เรียงลำดับความยากง่าย 8 ขั้นคือ

1. การเรียนรู้จากสัญชาตญาณ
2. การเรียนรู้จากการเชื่อมโยงของสิ่งเร้ากับการตอบสนอง
3. การเรียนรู้จากปฏิกิริยาที่ต่อเนื่อง
4. การเรียนรู้จากความสัมพันธ์ต่อเนื่องทางภาษา
5. การเรียนรู้ในการจำแนกความแตกต่างได้
6. การเรียนรู้ความคิดรวบยอด
7. การเรียนรู้กฎเกณฑ์หรือหลักการ
8. การเรียนรู้ในการแก้ปัญหา (อ้างถึงใน เขียรศรี วิวิธศิริ, 2527)

ส่วนการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนนั้นต้องให้เหมาะสมกับวุฒิภาวะ และความสามารถของนักเรียนแต่ละคน เท่านั้นยังไม่เป็นการเพียงพอ เพราะประสบการณ์การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้โดยการปะทะสังสรรค์กันระหว่างบุคคลและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้การจัดสภาพแวดล้อมแก่นักเรียน เป็นไปอย่างเหมาะสมและเอื้อให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีคุณค่าต่อการพัฒนาของเด็ก ครูจึงต้องมีความรู้ ความเข้าใจ ในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่เหมาะสมแก่นักเรียน (เพ็ญศิริ จีระเดชากุล, ม.ป.ป.)

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าการเรียนรู้นั้น คือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอัน เป็นผลมาจากการฝึกหรือประสบการณ์ (จรรยา โกมลบุญย์, ม.ป.ป.) ส่วนมากแล้วมักจะมีมองไปถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่เป็นไปในทางดี และเป็นที่ยังประสงค์เท่านั้น แต่พฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่พึงประสงค์ก็เป็นการเรียนรู้เช่นกัน ถึงแม้โรงเรียนจะได้จัดกิจกรรมและประสบการณ์การเรียนรู้ต่าง ๆ ไว้ให้นักเรียนโดยมีเป้าหมายเฉพาะที่วางไว้ เป็นการเตรียมการไว้ล่วงหน้าและมีแผนการอย่างรัดกุม มีครูคอยช่วยเหลือเพื่อให้นักเรียนได้เดินทางไปสู่เป้าหมายที่วางไว้นั้น เราก็มักจะคาดหวังว่า นักเรียนจะมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี แต่หาได้เป็นเช่นนั้นไม่ นักเรียนอาจได้เรียนรู้และมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่พึงประสงค์ ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้เสมอ ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างมากหากครูและผู้ที่เกี่ยวข้องจะต้องจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้มีความเหมาะสมทั้งในแง่จิตวิทยาและสภาพของสังคม ซึ่งก็ได้แก่การจัดการศึกษานั้นเอง ในปัจจุบันจะพบว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการศึกษาเป็นระยะ ๆ เพื่อจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่เหมาะสมที่สุดสอดคล้องกับนโยบายหลักของประเทศที่สุดให้แก่ผู้เรียน ซึ่งมีหลักเกณฑ์ในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้โดยสรุปดังนี้ (แรมสมร อยู่สุภาพร, 2530)

1. พัฒนาสติปัญญาของผู้เรียน
2. มุ่งให้ความรู้ที่จำเป็นและมีคุณค่าแก่ผู้เรียน
3. ตอบสนองความต้องการและความสนใจของผู้เรียน
4. ส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมได้
5. มุ่งพัฒนาทักษะการเรียนรู้
6. มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนมีปรัชญาในการดำรงชีวิต
7. มุ่งให้ผู้เรียนคิด เป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น
8. ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมและแสดงออกอย่างเต็มที่
9. ส่งเสริมและพัฒนาบุคลิกภาพประชาธิปไตย
10. สอดคล้องกับจุดหมายของหลักสูตร

เมื่อเราทราบถึงความหมายของการเรียนรู้ ประเภทและการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ สิ่งสำคัญที่ต้องกล่าวถึงต่อไปคือ การเรียนรู้ทางการเมือง ซึ่งทินพันธ์ นาคะตะ (อ้างถึงใน พรศักดิ์ ม่องแก้ว และสายทิพย์ สุกดีพันธ์, 2526) ได้กล่าวถึงการเรียนรู้ทางการเมืองว่า "เป็นกระบวนการพัฒนาพฤติกรรมของบุคคล ซึ่งกระทำติดต่อกันและเป็นกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมือง แต่ในสถานการเรียนรู้ทางการเมืองนั้น ก็เป็นไปได้ทั้งการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับการเมืองและไม่เกี่ยวข้องกับการเมืองโดยตรง แต่สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้ส่งผลต่อทัศนคติและพฤติกรรมทางการเมือง รวมทั้งการเรียนรู้ทัศนคติทางการเมืองและการมีพฤติกรรมหรือบุคลิกภาพทางการเมืองด้วย" และตัวการที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ทางการเมือง (Agents of political socialization) ที่สำคัญตัวการหนึ่งในทางรัฐศาสตร์ คือ โรงเรียน ซึ่งเป็นองค์กรที่ให้การเรียนรู้ทางการเมืองได้ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม องค์กรประกอบต่าง ๆ ของโรงเรียน ไม่ว่าจะเป็นครู หลักสูตรการเรียนการสอน ตลอดจนกิจกรรมนอกหลักสูตร ต่างก็มีผลต่อการเรียนรู้ทางการเมืองของเด็กทั้งสิ้น

ครูสามารถสร้างการเรียนรู้ทางการเมืองแก่นักเรียนได้ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม กล่าวคือ ทั้งโดยเนื้อหาวิชาที่สอนแก่นักเรียนและโดยวิธีการสอนและการปกครองเด็กในโรงเรียน ครูควรจะเป็นผู้กระตุ้นให้เด็กเกิดความสนใจและเห็นความสำคัญของระบบการเมืองที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับบุคคลทุกคนไม่ว่าทางใดทางหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งครูผู้สอนในกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ซึ่งเป็นวิชาที่เกี่ยวข้องกับการเตรียมพลเมืองเพื่อให้มีส่วนร่วมในสังคม

ประชาธิปไตย ครูควรพยายามสร้างทัศนคติที่ดีต่อระบบการเมืองและกระบวนการทางการเมือง แม้ว่าระบบการเมืองและกระบวนการทางการเมืองนั้นจะมีข้อเสียข้อบกพร่อง ก็ควรสนับสนุนให้มีความหวังและความต้องการที่จะเข้าไปเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่คิดว่าถูกต้อง ด้วยวิธีการตามกฎหมายของระบบประชาธิปไตย ครูควรจะพยายามหาความรู้และทำความเข้าใจกับเนื้อหาที่จะสอน เพื่อที่จะสามารถถ่ายทอดความรู้และสร้างความเข้าใจในประเด็นต่าง ๆ ทางการเมืองและสังคมอย่างถูกต้อง ควรจัดสภาพการเรียนการสอนโดยนำเหตุการณ์ปัจจุบันที่เป็นปัญหาทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม มาใช้เป็นบทเรียน ให้นักเรียนได้มีโอกาสฝึกทักษะในการวิเคราะห์ วิเคราะห์เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างมีเหตุผลผล ซึ่งจะมีส่วนสร้างให้นักเรียนเกิดความรู้ทางการเมืองและเกิดความสนใจทางการเมืองตามสภาพที่เป็นจริง

ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน ครูควรส่งเสริมและสนับสนุนให้นักเรียนเป็นผู้มีเหตุผล สามารถคิดและวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ ที่พบเห็นด้วยตนเอง กล้าแสดงความคิดเห็น โดยครูควรรับฟังความคิดของนักเรียนต่อปัญหาต่าง ๆ ทั้งในระหว่างการเรียนในชั้นเรียนและนอกชั้นเรียน ไม่ควรมีทัศนคติในทางลบต่อนักเรียนที่กล้าคิด กล้าแสดงออก และมีความสนใจต่อปัญหาของสังคม การเมืองรอบตัว ว่าเป็นเด็กหัวแข็ง ไม่เคารพครู ไม่สนใจต่อการเรียน ควรสนับสนุนให้นักเรียนคิด ฝึกฝนการวิเคราะห์วิจารณ์อย่างมีเหตุผล มากกว่าจะให้เป็นผู้รับฟังแต่อย่างเดียว

กิจกรรม เสริมหลักสูตรหรือกิจกรรมนอกหลักสูตรก็สามารถเป็นแหล่งฝึกฝนการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจการต่าง ๆ แก่นักเรียนได้อย่างดี เช่น กิจกรรมประเภทกรรมการนักเรียน สถานักเรียน ซึ่งมีลักษณะเป็นการฝึกฝนการปกครองตนเอง อันเป็นพื้นฐานที่สำคัญของระบบประชาธิปไตย ครูและฝ่ายบริหารของโรงเรียนควรสนับสนุนให้มีกิจกรรมประเภทนี้ แทนที่จะขัดขวางหรือควบคุม เช่นที่เป็นอยู่ ความสัมพันธ์ระหว่างครูหรือฝ่ายบริหารของโรงเรียนกับนักเรียนในกิจกรรมเหล่านี้ ควรอยู่ในรูปของการให้การปรึกษาและแนะนำ โดยให้นักเรียนสามารถตัดสินใจด้วยตนเองในขอบเขตที่กว้างขวางพอสมควร

ส่วนในด้านหลักสูตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชาที่เกี่ยวข้องกับสังคมหรือการเมืองการปกครอง ควรจะให้ความสำคัญกับกลไก กระบวนการทางการเมืองที่เป็นจริงและบทบาทของประชาชนในระบบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมมากกว่าการเน้นที่โครงสร้างหรือสถาบันตามกฎหมายแต่เพียงอย่างเดียว เนื้อหาของวิชาควรครอบคลุมถึงการให้ความรู้ สร้างความเข้าใจทางการเมืองให้เหมาะสมกับวุฒิภาวะของนักเรียน (พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว และสายทิพย์ สุดดีพันธ์, 2526)

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าโรงเรียนโดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงเรียนประถมศึกษา เป็นหน่วยที่สำคัญในการสร้างความเชื่อมั่นในระบบประชาธิปไตย ความรักชาติ เลื่อมใสและเข้าใจใน การดำเนินงานของสถาบันทางการเมืองหลัก ๆ ตลอดจนหน้าที่พลเมืองดี คำนิยมประชาธิปไตย เช่น ความเท่าเทียมกัน ความอดทนต่อแนวความคิดที่แตกต่างกัน การมีส่วนร่วมทางการเมือง และ กิจกรรมอื่น ๆ ก็ได้รับการปลูกฝังในโรงเรียนเช่นกัน (โชสิทธิ ดันตยกุล, 2529)

สรุปได้ว่า การเรียนรู้ทางการเมืองมีความสำคัญมากต่อการใช้เป็นเครื่องมือในการ สร้างบุคลิกภาพ ให้เกิดแก่ประชาชนในการให้การสนับสนุนการปกครอง หรือเอื้ออำนวยต่อการ ปกครองในระบบประชาธิปไตย

การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่ส่งเสริมและพัฒนาประชาธิปไตย

ดังได้เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า การสร้างประชาธิปไตยให้มีขึ้นในดือนักเรียน เป็นสิ่ง สำคัญ โดยเฉพาะในระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับที่เยาวชนทุกคน เมื่อถึงวัยจะต้อง เข้าเรียน การประถมศึกษาจึงเป็นการศึกษาของคนส่วนใหญ่ในประเทศ ถ้าการประถมศึกษา สามารถสร้างประชาชนที่มีคุณภาพตามระบอบประชาธิปไตย ประเทศไทยจะมีประชาธิปไตยที่แท้จริง และพัฒนาก้าวหน้าตามไปด้วย

การประถมศึกษาเป็นการศึกษาในระบบซึ่งต้องอาศัยการสอนของครูเป็นสำคัญ ผลของ การศึกษาจะเป็นอย่างไรขึ้นอยู่กับการจัดประสบการณ์การเรียนรู้และวิธีสอนของครูว่าเหมาะสมกับ จุดประสงค์ เนื้อหา และตัวผู้เรียนเพียงใด ประสบการณ์ การเรียนรู้และวิธีสอนใดที่จะบรรลุตาม จุดหมายของหลักสูตรมากที่สุด โดยเฉพาะหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ซึ่งมีหลักการ จุดหมาย เนื้อหา เป็นประชาธิปไตย ดังจะเห็นได้จากจุดหมายหมวดที่ 4 ข้อ 4.1 ที่กล่าวว่า "เชื่อมั่นในระบบประชาธิปไตย ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข" ดังนั้นเพื่อการดำเนินการตาม หลักสูตรนี้ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ ได้มีนโยบาย ที่จะให้โรงเรียนประถมศึกษาทุกโรงเรียนได้จัดประสบการณ์การเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมและพัฒนา ประชาธิปไตย โดยนายชวน หลีกภัย (2528) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้กล่าว สนับสนุนในเรื่องนี้ว่า

...ประชาธิปไตยเป็นกระบวนการที่เกิดจากการเรียนรู้ และการปฏิบัติ การเริ่มต้นของการเรียนรู้ และการฝึกฝนต้องเริ่ม ตั้งแต่ยังอยู่ในวัยเด็ก เพราะเป็นวัยที่มีความบริสุทธิ์ สามารถ ซึมซาบสิ่งที่ได้รับการสั่งสอนและอบรมได้โดยง่าย ดังนั้นนักเรียน ประถมศึกษา จึงเป็นกลุ่มบุคคลและสถานที่ที่เหมาะสมที่สุดในการ ปลูกฝังวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย...

ในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมและพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียน ประถมศึกษา ซึ่งจุดเน้นอยู่ที่การพัฒนาให้นักเรียน เกิดความ เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เป็นผู้ที่มีวิถีชีวิต ประชาธิปไตยและสามารถปฏิบัติตามระบอบประชาธิปไตยได้ถูกต้องในเรื่องนี้นั้น สุนทร จันทรรตรี (ม.ป.ป.) ได้เสนอแนะวิธีสอนและการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมประชาธิปไตยไว้ดังนี้

1. วิธีสอนที่ส่งเสริมประชาธิปไตยได้แก่ การสอนแบบแก้ปัญหา การสอนแบบสืบสวน สืบสวน การสอนแบบโครงการ การสอนแบบศูนย์การเรียนรู้ การสอนแบบแบ่งกลุ่มย่อย การสอน แบบอภิปราย การสอนแบบบทบาทสมมติ การสอนแบบใช้สถานการณ์จำลอง

2. กิจกรรมที่ส่งเสริมประชาธิปไตย ได้แก่ กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์, กิจกรรมชุมนุม, กิจกรรมสหกรณ์, กิจกรรมกีฬา ฯลฯ

เกรียง กัรรดิกร (2517) ได้เสนอแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาประชาธิปไตย โดยสรุปได้ดังนี้

1. ธรรมชาติของเด็กต้องการเรียนรู้ ต้องการกระทำ ต้องการมีส่วนร่วม จึงเป็นหน้าที่ของโรงเรียนหรือครู ที่จะต้องส่งเสริมและดล่อมให้เด็กได้แสดง ู้ ทำ และมีส่วนร่วม ในทางที่ถูกที่ควร ตามวัย และระดับ ไม่สกัดกั้นและปล่อยตามใจเด็ก

2. เนื่องจากเด็กเป็นผู้มีความคิดและปัญหาตามวัยของเด็ก การยอมรับฟัง ความคิดเห็นของกันและกัน เป็นคุณสมบัติของคนในสังคมประชาธิปไตย ครูจึงต้องรับฟังความคิดเห็น ของเด็ก และโดยที่ครูมีความคิด สติปัญญา และมีประสบการณ์ มีสติมากกว่าเด็ก ให้ใช้ความคิดที่ เหนือกว่าชี้แจง เด็กด้วยเหตุผล และดล่อมความคิดเห็นของเด็กให้ถูกทาง ให้เหมาะสมกับวัยและ ระดับของเด็ก

Mork Gondon (1971) ได้เสนอแนะการจัดประชาธิปไตยในโรงเรียนแบบใหม่ สรุปได้ว่า

1. การทำงาน การเรียน เป็นไปตามธรรมชาติ ห้องเรียนจัดแบบตามความเหมาะสม ครูและนักเรียนมีอัธยาศัยที่ดีและให้ความพึงพอใจต่อกัน
2. กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ครูต้องทำความเข้าใจและยินยอมจากนักเรียนเสียก่อน โดยจัดให้เหมาะสมกับวัย บุคลิกของแต่ละบุคคล
3. ครูต้องเป็นผู้แนะแนวทางเป็นรายบุคคลตามความแตกต่างของแต่ละบุคคล เพื่อก่อประโยชน์แก่นักเรียนในวัยเด็กและเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่
4. การจัดบทเรียน ประสบการณ์ต้องเหมาะสมตามโอกาสขอบเขตและระดับความสนใจของแต่ละบุคคล
5. นักเรียนมีโอกาสแสดงความคิดสร้างสรรค์ การแสดงความคิดเห็นตามความสนใจและความสามารถ
6. การจัดประสบการณ์ของประชาธิปไตย เช่น การเลือกตั้ง การเคารพในตำแหน่งหน้าที่ การทำงานเป็นกลุ่ม การยอมรับการตัดสินใจของผู้แทน การยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล
7. การแสดงความพอใจและเข้าใจบุคคล หรือกลุ่มคนที่มีความแตกต่างไปจากตนทั้งในด้านสีผิว ศาสนา ประเพณี และความสามารถ
8. สอนให้นักเรียนได้มีการตัดสินใจด้วยวิธีการประชาธิปไตย และยอมรับข้อผิดพลาดของตน
9. แบ่งความรับผิดชอบให้นักเรียนรักษาอุปกรณ์ต่าง ๆ ในห้องเรียน โดยจัดทั้งเป็นรายบุคคลและร่วมกัน เป็นกลุ่มตามความสามารถ

กรมสามัญศึกษา (2518) ได้กล่าวถึงหลักในการจัดการเรียนการสอน เพื่อปลูกฝังประชาธิปไตยในโรงเรียนไว้ว่า

1. ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้แสดงความคิดเห็นมากเท่าที่จะทำได้
2. ส่งเสริมให้นักเรียนได้ซักถามปัญหาเมื่อมีสิ่งสงสัย
3. ส่งเสริมให้นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ
4. ส่งเสริมให้นักเรียนนำวิธีการ หลักการ และเหตุผลจากบทเรียนไปใช้แก้

ปัญหาในสังคมและในชีวิตประจำวัน

5. ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีอิสระในการเลือกวิธีเรียนและบทเรียนตามขอบเขตของหลักสูตร

6. ฝึกหัดให้นักเรียนมีความรับผิดชอบ

7. จัดสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนให้เป็นประชาธิปไตย

8. เปิดโอกาสให้นักเรียนได้วางกฎเกณฑ์สำหรับหมู่คณะของนักเรียนเอง

นอกจากนั้นการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่ส่งเสริมประชาธิปไตย ตามนโยบายในการพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียนประถมศึกษาของ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ สรุปได้ 3 ด้านด้วยกัน คือ

1. การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521

การส่งเสริมและพัฒนาบุคลิกภาพประชาธิปไตยให้แก่ นักเรียนประถมศึกษาชั้น เป็นสิ่งที่โรงเรียนและครูผู้สอนจะต้องปฏิบัติ เพราะหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ได้กำหนดให้โรงเรียนสอนความรู้พื้นฐานประชาธิปไตยให้นักเรียนในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต หน่วยการเมืองและการปกครอง ซึ่งนอกจากการสอนความรู้พื้นฐานประชาธิปไตยตามหลักสูตรแล้ว ครูสามารถส่งเสริมและพัฒนาบุคลิกภาพประชาธิปไตยโดยการจัดประสบการณ์เรียนรู้ ในแต่ละกลุ่มประสบการณ์ และสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ได้เสนอแนะไว้ในคู่มือการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียนประถมศึกษาไว้ว่า "เมื่อพิจารณาถึงบทบาทครูและนักเรียนแล้วจะเห็นว่า องค์ประกอบสำคัญส่วนหนึ่งของการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อพัฒนาประชาธิปไตย คือการฝึกฝนให้นักเรียนได้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ในแต่ละกลุ่มประสบการณ์ด้วยวิธีการกระบวนกรกลุ่ม"

2. การจัดกิจกรรม เสริมหลักสูตร

การจัดกิจกรรม เสริมหลักสูตร เป็นกิจกรรมที่ครูจัดขึ้น เพื่อส่งเสริมการทำงานตามระบอบประชาธิปไตย ซึ่ง สันต์ ธรรมบำรุง (2523) ได้เสนอให้ครูได้จัดกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้

1. สถานักเรียน หรือคณะกรรมการนักเรียน

2. การทำงานเป็นกลุ่ม

3. การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

4. การลูกเสือ อนุภาษาต ยุกสิกร

5. การปลูกอารมณ์ให้เกิดความสามัคคีในบ้านเมือง เช่น การเชิญธงสู่ยอดเสา

การร้องเพลงชาติ เพลงสรรเสริญบารมี

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ได้เสนอกิจกรรมเสริมหลักสูตร

เพื่อเสริมสร้างการทำงานในระบอบประชาธิปไตย คือ

- กิจกรรมเกี่ยวกับการปกครองตนเองของนักเรียน
- กิจกรรมห้องสมุด
- กิจกรรมตรวจสอบสุขภาพ
- กิจกรรมอาหารกลางวัน
- กิจกรรมเกี่ยวกับสิ่งตีพิมพ์
- กิจกรรมกีฬา
- กิจกรรมสหกรณ์นักเรียน
- กิจกรรมทำความสะอาดสถานที่
- กิจกรรมปรับปรุงห้องเรียน
- กิจกรรมปรับปรุงสภาพแวดล้อมของโรงเรียน
- กิจกรรมวันสำคัญ
- กิจกรรมบุคคลดีเด่น
- กิจกรรมประชาสัมพันธ์
- กิจกรรมศูนย์ข่าวสาร
- กิจกรรมจัดป้ายแสดงความคิดเห็น
- กิจกรรมผู้รับความคิดเห็น
- กิจกรรมคุ้มบ้าน (คือการแบ่งหมู่บ้านออกเป็นหน่วยย่อย ๆ ประมาณ 4-6 หลัง

เรียกว่า "คุ้มบ้าน" แล้วจัดตั้งคณะกรรมการคุ้มบ้าน เพื่อวางแผนพัฒนาคุ้มบ้านของคน)

3. บทบาทของครูในการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมและพัฒนาบุคลิกภาพประชาธิปไตย

จากรายงานวิจัยของคณาจารย์คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์พบว่า

"ครูมีบทบาทในการถ่ายทอดความคิดเกี่ยวกับการปกครองแบบประชาธิปไตยให้กับประชาชนด้วย"

ซึ่ง ทิพากร วรรณประภา (2525) ได้เสนอบทบาทของครูในการพัฒนาประชาธิปไตยในชุมชนไว้ดังนี้

1. เป็นผู้นำท้องถิ่น ในด้านการแนะนำให้เข้าใจระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย
2. สอดแทรกและ เสริมสร้างนักเรียนให้รู้จักการปกครองในระบอบประชาธิปไตย
3. สอนกลไกในการทำงานและระเบียบบริหารราชการให้นักเรียนได้เรียนรู้
4. จัดกิจกรรมเสริมแก่เยาวชนในท้องถิ่นและประชาชนในเรื่องการปกครองในระบอบประชาธิปไตย
5. เป็นที่ปรึกษาสภาตำบล
6. ช่วยประสานงานระหว่างประชาชนกับหน่วยราชการ

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ได้เสนอบทบาทของครูในการจัดกิจกรรมประชาธิปไตยร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชน สรุปได้ว่าวิธีที่ดีก็คือให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาชุมชน โรงเรียนต้องจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับความเป็นจริงในชุมชน และหาทางเสริมสร้างความเป็นประชาธิปไตยให้เกิดแก่ประชาชนในชุมชนโดยจัดกิจกรรมของโรงเรียน ทั้งกิจกรรมการเรียนการสอนและกิจกรรมอื่น ๆ ให้มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับกิจกรรมของสังคมมากที่สุด

จากการจัดประสบการณ์การเรียนที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น จะพบว่า เราสามารถจัดโรงเรียนประถมศึกษาให้เป็นประชาธิปไตยทั้งด้านวิธีการสอนและกิจกรรมต่าง ๆ ได้ โดยยึดหลักการของประชาธิปไตย และถ้าโรงเรียนประถมศึกษาทั่วประเทศได้ปฏิบัติตามโครงการสนับสนุนประชาธิปไตยในโรงเรียนประถมศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติอย่างได้ผลดีแล้ว เยาวชนเหล่านี้ก็จะเติบโต เป็นบุคคลที่มีบุคลิกภาพประชาธิปไตยและประเทศไทยเราก็จะสามารถพัฒนาประชาธิปไตยที่แท้จริงได้อย่างแน่นอน

การศึกษาภาคบังคับ

การจัดการศึกษาของไทยในอดีตไม่มีระบบแบบแผนที่แน่นอน เป็นการศึกษาตามแบบโบราณ ซึ่งมุ่งเน้นการถ่ายทอดวัฒนธรรมหรือความรู้ด้านช่างฝีมือ และการเรียนหนังสือสืบต่อจากบรรพบุรุษ โดยการจดจำ ผูกปฏิบัติตามคำสอนของครูในลักษณะการลอก เลียนแบบวิชาความรู้จากอดีตอย่างแม่นยำ (เพ็ญจันทร์ ทัฬหเสวี, 2528) สถานที่ให้ความรู้ ได้แก่ ราชสำนักหรือ

วังเจ้านาย วัด และบ้าน (วิรัช จงอยู่สุข, 2531 ; พรทิพย์ สุวรรณโรจน์, 2532) ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงริเริ่มจัดการศึกษาแบบใหม่ที่เป็นระบบขึ้นอันเป็นรากฐานการจัดการศึกษาในสมัยต่อ ๆ มา นโยบายการศึกษาในระยะนี้เริ่มมีความชัดเจน กล่าวคือ ในระยะแรกมุ่งจัดการศึกษาเพื่อฝึกคนสำหรับเข้ารับราชการตามความต้องการของรัฐ เพื่อพัฒนาประเทศให้ทัดเทียมอารยประเทศ และรอดพ้นจากภัยคุกคามของประเทศ จักรวรรดินิยมตะวันตก (อรรถพร พงษ์วาท, 2526) ต่อมาในปลายรัชสมัยเมื่อบ้านเมืองเข้าสู่ภาวะปกติและมีความจำกัดในตำแหน่งราชการ นโยบายการศึกษาได้เปลี่ยนไป เป็นการจัดการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์ และมุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้เพียงพอสำหรับการออกไปประกอบอาชีพได้ เมื่อจบการศึกษาแล้ว

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นโยบายการศึกษามุ่งขยายการศึกษาให้กว้างขวางและทั่วถึง เพื่อยกฐานะของราษฎรให้เป็นอารยชน มีความรู้ทันกับความเปลี่ยนแปลงตามสมัย เพื่อประโยชน์ในการปกครองและปรับปรุงประเทศ และเพื่อฝึกให้คนมีอาชีพต่าง ๆ เพื่อสนองความต้องการของสังคมในขณะนั้น นโยบายการศึกษาใน 2 รัชสมัยนี้ปรากฏในแผนการศึกษาอันเป็นแม่บทหลักในการจัดการศึกษาที่เรียกว่า "โครงการศึกษา" ซึ่งประกาศเป็นพระบรมราชโองการและมีฐานะเป็นกฎหมาย (พรทิพย์ สุวรรณโรจน์, 2532)

นโยบายการศึกษาที่จะกล่าวถึงในโครงการศึกษาและแผนการศึกษาแห่งชาติมี จะกล่าวถึงเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการศึกษาภาคบังคับในโครงการศึกษาและแผนการศึกษาแห่งชาติที่สำคัญเท่านั้น เพื่อแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของการศึกษาภาคบังคับ หลักการ จุดมุ่งหมายและแนวทางปฏิบัติในการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทย

หลักการ จุดมุ่งหมาย และแนวทางปฏิบัติในการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทย

บัญญัติ ใจบรรจง (2530) ได้เขียนบทความเกี่ยวกับหลักการ จุดมุ่งหมาย และแนวทางปฏิบัติ ในการจัดการศึกษาภาคบังคับของประเทศไทย ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ซึ่งสรุปเนื้อหาสาระที่สำคัญได้ดังนี้

แนวความคิด เกี่ยวกับการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทย เริ่มมีมาตั้งแต่ พ.ศ. 2435 ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการร่างกฎหมายที่จะบังคับ เด็กอายุระหว่าง 7-16 ปี ให้เข้าเรียนและถ้าหาก เด็กคนใดไม่เข้าเรียนก็จะถูกส่ง เข้าโรงเรียนคัดนิตย แต่เนื่องจากไม่ได้ประกาศใช้ จึงไม่มีการศึกษาภาคบังคับ เกิดขึ้นในสมัยนั้น

ในปี พ.ศ. 2441 ได้มีการประกาศใช้โครงการศึกษาขึ้น เป็นครั้งแรก และมีข้อความบางตอน เกี่ยวกับการจัดการศึกษาในกรุงเทพมหานคร ได้กล่าวถึงแนวความคิด เกี่ยวกับการบังคับเด็กให้เข้าเรียนไว้ดังนี้

"... เมื่อโรงเรียน เมืองต้นประถมศึกษาได้จัดมากขึ้นแล้ว ควรมีขอพระราชบัญญัติบังคับให้เด็กอายุ เล่าเรียนต้องมา เรียนในโรงเรียน เมืองต้น" (กระทรวงศึกษาธิการ, 2517)

จะ เห็นได้ว่า แนวความคิด เรื่องการศึกษาภาคบังคับ เสนอไว้ตั้งแต่แผนการศึกษาฉบับแรก แต่ในทางปฏิบัติยังมี ได้มีการดำเนินการ

จนกระทั่ง เมื่อ พ.ศ. 2453 กระทรวงมหาดไทยได้ประกาศจัดตั้ง "กรรมการตำบล" เพื่อทำหน้าที่จัดการศึกษาขึ้นต้นของราษฎร โดยได้มีการดำเนินการ เพื่อให้เด็กที่มีอายุควรเรียน ให้ได้เล่าเรียนทุกคน แต่การจัดการศึกษานี้ได้ เริ่มดำเนินการแต่เพียงสอนให้นักเรียนอ่านหนังสือไทย ออกเท่านั้น

ต่อมาใน พ.ศ. 2454 กระทรวงนครบาลได้ออกประกาศ เพื่อเร่งรัดการจัดการศึกษา เพื่อทวยราษฎรในกรุงเทพมหานคร โดยกำชับให้ผู้ปกครองส่งเด็กที่มีอายุย่าง เข้าปีที่ ๘ ให้ได้เรียนทุกคน ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวนี้ว่าเป็นจุด เริ่มต้นในการนำเอาความคิด เกี่ยวกับการบังคับให้เด็กทุกคนที่มีวัยอันสมควรต้อง เรียนให้ได้รับการศึกษาขึ้นต้นมาปฏิบัติ

โครงการศึกษา พ.ศ. 2456 กับการศึกษาบังคับ

โครงการฉบับนี้ ได้จัดแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ภาค คือ ภาคศึกษาบังคับกับภาคศึกษาพิเศษ นับได้ว่าเป็นครั้งแรกที่ได้้นำคำว่า "ภาคศึกษาบังคับ" มาใช้ในการจัดการศึกษา

"การศึกษาบังคับ ได้แก่ ความรู้ทั้งฝ่ายสามัญศึกษาและวิสามัญศึกษา ซึ่งสมควรจะให้ราษฎรมีความรู้เป็นพื้นฐานไว้ทุกคนพอให้รู้ผิดรู้ชอบชั่วดี รู้วิชากลาง ๆ ไว้สำหรับให้พอแก่ที่จะต้องใช้ทุกวัน รู้จักพอที่จะรักษาตัวทั้งส่วนชีวิตร่างกาย ทรัพย์สินสมบัติและชื่อเสียงให้พอครองตน เป็นพลเมืองดีได้คนหนึ่ง กับให้รู้จักทำการหาเลี้ยงชีพตามภูมิลาเนาเหล่าตระกูลของตน รวม เรียกว่า ประถมศึกษา ภาคหนึ่ง"

ดังนั้น การศึกษาบังคับคือ การบังคับให้ศึกษาในระดับประถมศึกษา ซึ่งโครงการศึกษาฉบับนี้กำหนดให้ผู้ที่ถือว่าสอบไล่ได้ประโยคประถมศึกษาต้องสอบไล่ได้ทั้งวิชาสามัญและวิชาชีพ ใช้เวลาเรียนตลอดหลักสูตรรวม 5 ปี ชั้นประถมปีที่ 1 - 3 เป็นการศึกษาประเภทสามัญศึกษา

ส่วนชั้นประถมปีที่ 4-5 เป็นการศึกษาประเภทวิสามัญศึกษา อายุของนักเรียนที่เข้าเกณฑ์ต้องเรียนชั้นประถมศึกษาจะมีช่วงอายุระหว่าง 8 - 12 ปี

การกำหนดให้มี "การศึกษาบังคับ" ขึ้น เพราะต้องการให้ประชาชนพลเมืองที่มีทุนทรัพย์น้อย ไม่มีโอกาสที่จะศึกษาต่อระดับสูงขึ้นไปให้ได้ เรียนวิชาชีพ จะได้ใช้เป็นเครื่องมือในการประกอบอาชีพ ซึ่งจะ เป็นประโยชน์กับตนเอง นอกเหนือจากการเรียนสามัญศึกษาที่เรียนไว้เป็นพื้นฐานสำหรับการเป็นพลเมืองดี

โครงการศึกษา พ.ศ.2464 มีจุดมุ่งหมายที่จะจัดการศึกษาอาชีพให้กับประชาชนมากขึ้นกว่าเดิม ทว่าในโครงการฉบับนี้มีได้ใช้คำว่า "ภาคศึกษาบังคับ" แต่ใช้คำว่า "ภาคศึกษาสำหรับทวยราษฎร์" แทน อย่างไรก็ตาม ในปีเดียวกันนี้ได้มีการประกาศใช้ "พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464" ซึ่งเป็นกฎหมายบังคับให้ประชาชนส่งบุตรหลาน เข้ารับการศึกษาทุกคน โดยมีหลักการสำคัญดังนี้

1. บังคับให้เด็กทุกคนที่มีอายุตั้งแต่ 7 ปีบริบูรณ์ เข้าเรียนในโรงเรียนจนถึงอายุ 14 ปีบริบูรณ์ และจะต้อง เป็นโรงเรียนที่สอนตามหลักสูตรประถมศึกษาหรือหลักสูตรอื่นที่ เทียบ เท่า
2. เกณฑ์อายุเข้าเรียนตั้งแต่ 7 ปี อาจขยายเพิ่มขึ้นได้ แต่ต้องไม่เกิน 10 ปี โดยพิจารณาตามความจำเป็นของท้องถิ่น โดยได้รับความ เห็นชอบจากกระทรวงธรรมการ
3. หากเด็กมีอายุครบตาม เกณฑ์แล้ว ยังมีความรู้ไม่เพียงพอ (อ่านหนังสือไม่ออก) สามารถขยาย เวลาให้เด็ก เรียนอยู่ในโรงเรียนต่อไปได้
4. เป็นการศึกษาที่จัดให้เปล่า ไม่มีการเก็บค่าเล่าเรียน
5. กำหนดเวลาเรียนในปีหนึ่งต้องไม่น้อยกว่า 320 เวลา (800 ชั่วโมง) และจะขาดเรียนเกินกว่า 30 วันติดต่อกันไม่ได้
6. มีข้อยกเว้นสำหรับ เด็กที่สอบไล่ได้ประโยคประถมศึกษา (หรือ เทียบ เท่า) ก่อนอายุ 14 ปี เด็กพิการ บกพร่องด้านร่างกาย ทางสติปัญญาหรือ เด็กซึ่งมีที่พักอาศัยไกลจากโรงเรียน เกินกว่า 3,200 เมตร

ผู้ที่ขัดขืนไม่ส่งลูก เข้าเรียนจะต้องถูกลงโทษตามที่ได้กำหนดไว้ตั้งแต่ทัณฑ์บนจำคุกหรือปรับ หรือทั้งจำทั้งปรับ

วัตถุประสงค์ในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ ต้องการให้ประชาชนได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึงทุกคนและรวดเร็วขึ้นกว่าเดิม โดยวิธีการบังคับด้วยบทลงโทษ เนื่องจากการจัดการศึกษาภาคบังคับที่ผ่านมาทำได้ล่าช้ามาก

ภายหลังที่ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพียง 10 ปีเท่านั้น สามารถจัดการศึกษาให้กับประชาชนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว คือในปี 2464 คิดเป็นร้อยละ 45.76 ในปี 2474 เพิ่มเป็นร้อยละ 84

แผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2475

แผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2475 มีบทกำหนดเกี่ยวกับการศึกษาบังคับไว้ว่า

10. การศึกษาบังคับ ได้แก่ การศึกษาที่รัฐบังคับให้เด็กทุกคนไม่เลือกเพศ ชาติ หรือ ศาสนา เรียนจนสำเร็จ ดังที่ท่านบังคับไว้ด้วยพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464

การศึกษาบังคับ ได้แก่ การเรียนเพียงจบประโยคประถม ซึ่งมีส่วนสามัญศึกษา 4 ปี กับส่วนวิสามัญศึกษา คือ ประถมวิสามัญอีก 2 ปี

11. การศึกษาบังคับยอมให้เปล่า คือไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน"

การศึกษาภาคบังคับตามแผนการศึกษาชาติฉบับนี้ เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือ หลักสูตรการศึกษาภาคบังคับเพิ่มระยะเวลาจาก 5 ปี เป็น 6 ปี สำหรับการปฏิบัติให้เป็นไปตามแผนการศึกษาชาติ นอกจากนี้แล้ว ยังคงใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 ตามเดิม

แผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2479

แผนการศึกษาฉบับนี้ ได้ยกเลิกการศึกษาสายวิสามัญศึกษา และ เปลี่ยนเป็นอาชีวศึกษา แทน โรงเรียนวิสามัญศึกษาทุกระดับ เปลี่ยนชื่อ เป็น "โรงเรียนอาชีพ" ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 - 6 ซึ่งเป็นประถมวิสามัญศึกษาจึงไม่มีอีกต่อไป ดังนั้นการศึกษาภาคบังคับจึงลดลงเหลือเพียงประถมศึกษา 4 ปีเท่านั้น

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2503

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2503 ได้กล่าวถึงการศึกษาบังคับไว้ดังนี้

"16. การศึกษาบังคับ ได้แก่ การศึกษาที่มีกฎหมายบังคับให้กุลบุตร กุลธิดาทุกคน เรียนอยู่ในโรงเรียนจนกว่าจะพ้นเกณฑ์บังคับ

รัฐพึงขยายการศึกษาบังคับให้สูงขึ้น เป็นระยะ ๆ ตามกำลังทางเศรษฐกิจ เพื่อให้
มาตรฐานความรู้ของพลเมืองสูงขึ้น

17. การศึกษายังบังคับในสถานศึกษาของรัฐจะต้องจัดให้โดยไม่เก็บค่าเล่าเรียน
รัฐพึงช่วยเหลือให้ได้มีอุปกรณ์การศึกษาอบรมตามสมควร

18. รัฐพึงจัดการศึกษาสงเคราะห์ให้แก่กุลบุตร กุลธิดา ที่ได้รับการยกเว้นจากการ
ศึกษายังบังคับ" (กระทรวงศึกษาธิการ, 2517)

เพื่อให้มีการปฏิบัติตามแผนการศึกษาแห่งชาติดังกล่าว ได้มีการออกพระราชบัญญัติ
ประถมศึกษา พ.ศ.2505 ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

"มาตรา 4... เด็กทุกคนที่มีอายุย่างเข้าปีที่ 8 ต้องเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษา
จนมีอายุย่างเข้าปีที่ 15 เว้นแต่เป็นผู้มีความรู้สอไลได้ประโยชน์ประถมศึกษาตอนต้น ตามหลักสูตร
ประถมศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ หรือหลักสูตรอื่นที่รัฐมนตรีเห็นว่าเทียบ เท่า

เมื่อมีความเหมาะสม เฉพาะท้องที่ตำบลใด เกณฑ์ความรู้สอไลได้ประโยชน์ประถมศึกษา
ตอนต้น ตามความในวรรคก่อน อาจเขยิบขึ้น เป็นความรู้สอไลได้ประโยชน์ประถมศึกษาตอนปลาย
ตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการได้ ตามที่รัฐมนตรีจะได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา

การนับอายุให้นับตามปีปฏิทิน ตามกฎหมายว่าด้วยปีปฏิทิน." (กระทรวงศึกษาธิการ,
2517)

ในแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้มุ่งจะบังคับให้เด็กได้เรียนในชั้นประถมศึกษา ซึ่งกำหนด
ไว้ 7 ปี แบ่งเป็นประถมศึกษาตอนต้น 4 ปี และตอนปลาย 3 ปี และในพระราชบัญญัติประถมศึกษา
ได้ระบุอายุขั้นต่ำและสูงสุดของช่วงการเกณฑ์ไว้ อย่างไรก็ตาม ในการขยายการศึกษาภาคบังคับ
จาก 4 ปี เป็น 7 ปี นั้น ได้ขยายไปยังท้องที่ที่มีความพร้อมก่อน

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 มีข้อกำหนด เกี่ยวกับการศึกษาภาคบังคับไว้ดังนี้

"10. การศึกษาภาคบังคับ ได้แก่ การศึกษาที่มีกฎหมายบังคับให้ทุกคน เรียนอยู่ใน
โรงเรียนจนกว่าจะพ้น เกณฑ์บังคับ

การกำหนดอายุเข้าเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับ ท้องถิ่นแต่ละแห่งจะกำหนดขึ้นให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ของท้องถิ่น และความพร้อมของเด็กในแต่ละท้องถิ่น แต่ต้องไม่บังคับ เข้าเรียนก่อนอายุครบ 6 ปีบริบูรณ์

รัฐพึงจัดการศึกษาภาคบังคับตามแผนนี้ให้ทั่วถึงทุกท้องถิ่น

11. รัฐพึงจัดการศึกษาภาคบังคับให้ทั่วถึงบริบูรณ์ สำหรับสถานศึกษาของรัฐและของท้องถิ่นจะต้องจัดให้เปล่า "(แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520)

เพื่อให้การดำเนินงาน เป็นไปตามข้อกำหนดในแผนการศึกษาแห่งชาติดังกล่าว ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2523 ซึ่งมีสาระสำคัญ ดังนี้

"มาตรา 6 ให้ผู้ปกครองของเด็กที่มีอายุย่างเข้าปีที่ 8 ส่งเด็กเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาจนกว่าจะมีอายุย่างเข้าปีที่ 15 เว้นแต่เป็นผู้สอบได้ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ตามหลักสูตรความมาตรา 5 หรือหลักสูตรอื่นที่กระทรวงศึกษาธิการเทียบเท่า

การส่งเด็กเข้าเรียนตามวรรคหนึ่ง นักเรียนต้องไม่ขาดเรียนโดยไม่ได้รับอนุญาตหรือปราศจากเหตุผลอันสมควรเกิน 7 วันในหนึ่งเดือน

ในกรณีที่เป็นการสมควร คณะกรรมการการศึกษาจังหวัดมีอำนาจกำหนดให้ผู้ปกครองของเด็กในท้องที่ใดในเขตจังหวัดส่งเด็กเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา เมื่อเด็กมีอายุต่ำกว่าหรือสูงกว่าที่กำหนดตามวรรคหนึ่งได้

การนับอายุให้นับตามปฏิทิน"

"มาตรา 11 ถ้าในท้องที่ใดยังไม่พร้อมที่จะจัดการศึกษาภาคบังคับถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ตามหลักสูตรประถมศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ให้คณะกรรมการการศึกษาจังหวัดประกาศผ่อนผัน เป็นปี ๆ ไป และให้ถือว่าเด็กซึ่งเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ในท้องที่นั้นพ้นเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับ แต่จะผ่อนผันหลังจากเวลาที่กำหนดไว้เพื่อการจัดการศึกษาภาคบังคับของแผนการศึกษาแห่งชาติ ตามประกาศให้ใช้ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 ไม่ได้" (สำนักเลขาธิการรัฐมนตรี, ราชกิจจานุเบกษา (ฉบับพิเศษ) 97, 2523)

การศึกษาภาคบังคับตามแผนการศึกษาฉบับนี้ กำหนดให้ เป็นการศึกษาในระดับประถมศึกษา ซึ่งมีกำหนดระยะเวลา 6 ปี และ เป็นการศึกษาตอน เดียว ทั้งนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะบังคับให้ เด็กได้เรียนในระดับประถมศึกษาให้ได้ 6 ปี ในตอน เดียวโดยตลอด เหตุผลที่สำคัญ 2 ประการ คือ การขยายการศึกษาภาคบังคับ 7 ปี ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2503 ดำเนินการได้ช้า มากประการหนึ่ง (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะครุศาสตร์, ภาควิชาสารัตถศึกษา, 2530) อีกประการหนึ่ง เด็กจำนวนมากที่ เรียน เพียงชั้นประถมศึกษาตอนต้น 4 ปี ลืมหนังสืออย่างรวดเร็ว ภายหลังจากที่ออกจากโรงเรียน

สำหรับอายุในการ เกณฑ์ เด็ก เข้าเรียนให้ยืดหยุ่นได้ตามความ เหมาะสมในแต่ละท้องถิ่น โดยกำหนด เป็นช่วงอายุที่จะ เกณฑ์ไว้เท่ากัน คือ อายุครบ 6 ปีบริบูรณ์ และไม่ช้ากว่าอายุครบ 8 ปีบริบูรณ์

จากความหมายที่ใช้ในโครงการศึกษาและแผนการศึกษา ตามที่ได้ประกาศใช้มาตั้งแต่ พ.ศ.2456 จนถึงปัจจุบันนี้ กล่าวได้ว่า "การศึกษาภาคบังคับ" คือ การศึกษาระดับหนึ่ง (ประถม ศึกษา) ที่สังคมยอมรับว่าเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ประชาชนทุกคนควรได้รับ เพื่อความ เป็นพล เมือง ดีและเป็น เครื่องมือในการประกอบอาชีพ เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขตามควร แก่อัธภาพ โดยรัฐบังคับให้เยาวชนต้อง เข้าเรียนในช่วงอายุที่กำหนดไว้ แต่ไม่เก็บค่าเล่าเรียนใน สถานศึกษาของรัฐ

จุดมุ่งหมายของการศึกษาภาคบังคับ คือต้องการให้ประชาชนได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อที่จะพัฒนาคุณภาพประชากรของประเทศโดยส่วนรวม

หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 กับประชาธิปไตย

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า การศึกษาและการ เมืองมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด (เอกกมล สายจันทร์, 2523; อรรถพร พงษ์วาท, 2526; โกสินทร์ รังสยาพันธ์, 2530) ประเทศต่าง ๆ ไม่ว่าจะ เป็นประเทศประชาธิปไตย สังคมนิยม หรือคอมมิวนิสต์ ต่างเห็นว่าการ เมือง การศึกษาจะอยู่ในรูปแบบใดขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายของชาติ (National Objectives) ซึ่งผู้มี อำนาจทางการเมือง จะเป็นฝ่ายกำหนด (อำนาจ เย็นสบาย, 2519) และจุดมุ่งหมายของชาติ จะเป็นสิ่งกำหนดจุดมุ่งหมายหรือปรัชญาการศึกษา รวมทั้งแผนการศึกษาของชาติ หลักสูตรจึงเป็น หัวใจของระบบการศึกษาที่สะท้อนให้เห็นจุดมุ่งหมายต่าง ๆ นั้น (สุนทร จันทร์ศรี, ม.ป.ป.)

สำหรับประเทศไทยซึ่งปกครองประเทศโดยระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ได้มีแผนการศึกษาแห่งชาติที่ได้อะทอนเจตนารมณ์ของความพยายามที่จะพัฒนาไปสู่ประชาธิปไตยที่แท้จริง ดังในแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2503 ที่มีความมุ่งหมายให้พลเมืองทุกคนมีจิตใจเป็นประชาธิปไตย และแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 ที่มีจุดมุ่งหมายให้ผู้เรียนมีความรู้ ความสามารถขั้นพื้นฐาน คงสภาพอ่านออก เขียนได้ คิดคำนวณได้ และสามารถดำรงตนเป็นพลเมืองดีในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข แต่ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2503 นั้น เป็นเพียงการให้นักเรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับสถาบันและรูปแบบต่าง ๆ ของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย (ชวน หลีกภัย, 2528) ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2503 เท่านั้น มิได้เปิดโอกาสให้นักเรียนฝึกฝนกระบวนการประชาธิปไตยอย่างจริงจัง กอปรกับในช่วงพุทธศักราช 2516-2519 (อรรถ พงษ์วาท) เกิดการเคลื่อนไหวทางการเมืองครั้งสำคัญ ประชาชนต้องการมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศมากขึ้น มีการเรียกร้องสิทธิต่าง ๆ ในทุกวงการอย่างเกินขอบเขต แสดงให้เห็นว่าประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ความเข้าใจประชาธิปไตยที่ถูกต้อง อันนำไปสู่ความวุ่นวายทางการเมือง การศึกษาถูกโจมตีว่าไม่ได้ปลูกฝังสำนึกทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยที่ถูกต้องให้แก่ประชาชน นักการศึกษาจึงเห็นควรว่า การศึกษาน่าจะมีส่วนช่วยสร้างสำนึกทางการเมืองที่ถูกต้องและเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริงให้แก่ประชาชนมากขึ้น แนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยจึงถูกบรรจุไว้ในหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 และกระทรวงศึกษาธิการโดยสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ได้จัดทำคู่มือการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียนประถมศึกษา ชวน หลีกภัย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ กล่าวไว้ว่า เพื่อเป็นแนวทางให้ผู้บริหารและคณะครูในโรงเรียนประถมศึกษาได้ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติจริงจัง เพื่อให้การพัฒนาของประชากรในระบอบประชาธิปไตยได้บรรลุตามนโยบายของรัฐบาลในการสนับสนุนและสร้าง เสริมการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

อย่างไรก็ตามแม้ว่ากระทรวงศึกษาธิการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาพยายามอย่างยิ่งที่จะจัดการศึกษาในทุกระดับให้เอื้ออำนวยต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตย แต่ในปัจจุบันนั้นปรากฏว่า การศึกษาของไทยตั้งแต่ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาและมหาวิทยาลัย ยังไม่ได้มีการปลูกฝังความเลื่อมใส และบุคลิกภาพประชาธิปไตยได้อย่างเต็มที่ ดังจะเห็นได้จากผลการสำรวจการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียนประถมศึกษา

ทั่วประเทศ ในปีการศึกษา 2526 ของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ พบว่ามีโรงเรียนประถมศึกษาหลายพันโรงได้พยายามจัดให้มีกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียน แต่มีหลายโรงเรียนที่ยังไม่ประสบผลสำเร็จในเรื่องนี้เท่าที่ควร เพราะความสับสนของการจัดกิจกรรม ซึ่งเป็นผลให้เด็กนักเรียนไทยยังคงไม่ชอบแสดงออก ไม่กล้าโต้แย้งกับครูอาจารย์แม้ในสิ่งที่ถูกต้อง (พฤทธิสาณ ชุมพล, 25:18) จึงน่าที่จะย้อนกลับมาวิเคราะห์ว่า หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ได้บรรจุสาระของประชาธิปไตยไว้มากน้อยเพียงใดและอุปสรรคหรือข้อบกพร่องอะไรบ้างที่ทำให้การปลูกฝังบุคลิกภาพประชาธิปไตยแก่นักเรียน ไม่ได้ผลอย่างเต็มที่

ในการวิเคราะห์หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ว่ามีสาระและเป็นประชาธิปไตยเพียงไรนั้น ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ สรุป โดยอาศัยแนวความคิดของสุนทร จันทรรักษ์ (ม.ป.ท.) ดังหัวข้อต่อไปนี้

1. เป้าประสงค์
2. หลักการ
3. จุดหมาย
4. โครงสร้างและเนื้อหาสาระ
5. การเรียนการสอน

เป้าหมายประสงค์

เป้าหมายประสงค์ของการศึกษาไทย ที่แสดงให้เห็นถึงความต้องการที่จะปลูกฝังประชาธิปไตยให้แก่ประชาชน ปรากฏในข้อความที่กล่าวว่า "ให้บุคคลมีความรู้และความคิดที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงตนและธำรงชาติตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข"

หลักการ

หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 มีหลักการอยู่ 3 ประการ คือ

1. เป็นการศึกษาเพื่อปวงชน
2. เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนนำประสบการณ์ที่ได้จากการเรียนไปใช้ประโยชน์

ในการดำรงชีวิต

3. เป็นการศึกษาที่มุ่งสร้าง เอกภาพของชาติโดยมี เป้าหมายหลักร่วมกัน แต่ให้ ท้องถิ่นมีโอกาสที่จัดหลักสูตรบางส่วนให้ เหมาะสมกับสภาพความต้องการได้" (หลักสูตรประณม ศึกษา, 2521)

จากหลักการข้อที่ 1 นั้น หมายความว่าคนไทยทุกคน เมื่อถึงวัย เข้าเรียนมีสิทธิ เท่า เทียมกัน ในอันที่จะได้รับการศึกษา ทุกคนมีโอกาสประสบความสำเร็จตามความสามารถของตน ซึ่งสอดคล้องกับหลักการประชาธิปไตยในเรื่องความ เสมอภาค สำหรับหลักการข้อที่ 2 เป็น การ ส่งเสริมหลักการประชาธิปไตยในเรื่องคุณค่าในตัวบุคคลโดยอ้อม คือ ส่งเสริมให้รู้จักใช้ ประสิทธิภาพที่ได้จากการ เรียนในการช่วย เหลือตนเอง มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักพึ่งพาตนเอง

ส่วนหลักการข้อที่ 3 นั้น จะ เห็นว่าหลักสูตรได้เปิดโอกาสให้แต่ละท้องถิ่นสามารถ ปรับรายละเอียดบางอย่าง เพื่อตอบสนองความต้องการและความแตกต่างระหว่างท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับหลักการประชาธิปไตยในเรื่องความแตกต่างระหว่างบุคคล และในเรื่องความ ยืดหยุ่น

จุดหมาย

หลักสูตรประณมศึกษามีจุดหมายให้เกิดผลแก่ผู้เรียนดังนี้

1. คุณสมบัติที่ต้องการ เน้น

- 1.1 พึ่งตนเองได้ มีความ เสียสละ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ไม่เห็นแก่ตัว
- 1.2 มีวินัยในตนเอง มุ่งมั่นในการทำงานให้สำเร็จ
- 1.3 ขยันหมั่น เพียร ซื่อสัตย์ ประหยัด และอดทน
- 1.4 รู้จักคิด วิचारณ์ และตัดสินใจอย่างมีเหตุผล
- 1.5 มีขันติธรรมต่อคำวิจารณ์ และความแตกต่างระหว่างบุคคลหรือหมู่เหล่า
- 1.6 มีน้ำใจ เป็นนักกีฬา รู้จักยกย่องผู้อื่น
- 1.7 รู้จักทำงานและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ โดยรู้จัก เป็นผู้ให้ ผู้รับ ผู้นำ ผู้ตาม ที่ดี

2. ความรู้และทักษะพื้นฐานในการดำรงชีวิต

- 2.1 มีสุขภาพดีทั้งทางกายและจิตใจ
- 2.2 รู้กฎหมายที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน

- 2.3 มีความรู้และทักษะในการหา การใช้ และอรรถประโยชน์
- 2.4 เข้าใจความหมายของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่มีต่อชีวิตประจำวัน
- 2.5 มีความรู้และทักษะในการจัดการและทำงานรวมกลุ่มกัน โดยถือหลักสหกรณ์
- 2.6 มีความรู้และทักษะในการทำงาน ทั้งในฐานะผู้ผลิตและผู้บริโภค
- 2.7 มีนิสัยและรู้จักวิธีการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ
- 2.8 มีความรู้และทักษะทางภาษาและคณิตศาสตร์
- 2.9 มีความรู้และทักษะในวิธีการทางวิทยาศาสตร์
- 2.10 มีความสามารถในการยังชีพผสมกลมกลืนกับสภาพและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ
- 2.11 รู้จักชื่นชมและแสดงออกทางศิลปะ

3. ชีวิตที่สงบสุข

- 3.1 รู้จักปรับตัวให้ เหมาะสมกับการ เปลี่ยนแปลงของสังคม สิ่งแวดล้อม และวิทยาการใหม่ ๆ
- 3.2 เข้าใจและศรัทธาในศาสนาที่ตนนับถือ และนำหลักธรรมมาใช้ในชีวิตประจำวัน
- 3.3 รู้จักใช้เวลาให้เป็นประโยชน์และมีประสิทธิภาพ
- 3.4 มีความคิดริเริ่มที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองและส่วนรวม
- 3.5 มีอิสระในการคิด แต่พร้อมที่จะยอมรับความคิดของผู้อื่นอย่างมีเหตุผล
- 3.6 รู้จักแก้ไขปัญหาความขัดแย้งโดยสันติวิธี

4. สมาชิกที่ดีของชุมชนและชาติ

- 4.1 เชื่อมมั่นในระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ เป็นประมุข
- 4.2 รู้คุณค่า ชื่นชม และรักษาศิลปวัฒนธรรมของชาติ
- 4.3 สำนึก ในหน้าที่และสิทธิของตน
- 4.4 รู้ความสำคัญของครอบครัว สังคม และท้องถิ่นของตน
- 4.5 รู้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในภูมิภาคและโลก และมีความ เข้าใจอันดีต่อกัน

- 4.6 สามารถหนักกำลังสติปัญญา กำลังกาย กำลังทรัพย์ กับสมาชิกอื่น ๆ
เพื่อความ เจริญและความมั่นคงของประเทศ
- 4.7 รู้คุณค่าในความเป็นไทย และภูมิใจที่เกิดในพื้นแผ่นดินไทย (หลักสูตร
ประถมศึกษา, 2521)

จากจุดหมายข้อที่ 1 เรื่องคุณสมบัติที่ต้องการเน้น 7 ประการ ล้วนแต่เป็น
ลักษณะของบุคคลที่เอื้ออำนวยต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตย หรือเรียกว่า "บุคลิกภาพ
ประชาธิปไตย" ทั้งสิ้น ในจุดหมายข้อที่ 2 นั้นส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะที่จะส่งเสริม "บุคลิกภาพ
ประชาธิปไตย" ทางอ้อม ไม่ค่อยจะเด่นชัดนัก ส่วนที่ส่งเสริมประชาธิปไตยที่เด่นชัดได้แก่
รัฐกฎหมายที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน มีความรู้และทักษะในการจัดการและทำงานรวมกลุ่มกัน
โดยถือหลักสหกรณ์ มีนิสัยและรู้จักวิธีการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ มีความสามารถในการ
ที่ยังชีพผสมกลมกลืนกับสภาพและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ มีความรู้และทักษะในวิธีการทาง
วิทยาศาสตร์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะสามารถปลูกฝังให้นักเรียนมีบุคลิกภาพประชาธิปไตยได้

ส่วนในจุดหมายข้อที่ 3 เรื่องชีวิตที่สงบสุขนั้น สอดคล้องกับหลักการของประชาธิปไตย
ในเรื่อง การยอมรับความคิดของผู้อื่นอย่างมีเหตุผล และการรู้จักแก้ไขปัญหาความขัดแย้งโดย
สันติวิธี นอกนั้น เป็นการส่งเสริมประชาธิปไตยทางอ้อม และจุดหมายข้อที่ 4 เป็นจุดหมายที่เน้น
ให้นักเรียน เลื่อมใสและศรัทธาในระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข โดยยึดถือ
เอกลักษณ์ของชาติไทย

โครงสร้างและเนื้อหาสาระ

หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 แบ่งเนื้อหาออกเป็น 5 กลุ่มประสบการณ์
ดังนี้

กลุ่มที่ 1 กลุ่มทักษะที่เป็น เครื่องมือการเรียนรู้ ประกอบด้วยภาษาไทยและ
คณิตศาสตร์

กลุ่มที่ 2 กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ว่าด้วยกระบวนการแก้ปัญหาของชีวิต
และสังคม กล่าวถึงปัญหาและความต้องการของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ
เพื่อความดำรงอยู่และการดำเนินชีวิตที่ดี

- กลุ่มที่ 3 กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ว่าด้วยกิจกรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาและสร้างนิสัย
- กลุ่มที่ 4 กลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ ว่าด้วยประสบการณ์ทั่วไปในการทำงานและความรู้พื้นฐานในการประกอบอาชีพ
- กลุ่มที่ 5 กลุ่มประสบการณ์พิเศษ ว่าด้วยภาษาอังกฤษที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวันและวิชาชีพที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิต เพื่อให้โรงเรียน เลือกสอนอย่างใดอย่างหนึ่ง ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 (หลักสูตรประถมศึกษา, 2521)

เนื้อหาในกลุ่มที่ 1, 3, 4 และ 5 นั้นถึงแม้จะไม่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประชาธิปไตยที่ชัดเจน แต่เนื้อหาทั้งหมดที่บรรจุไว้ในทั้ง 4 กลุ่มนี้ ล้วนแต่เป็นความรู้และประสบการณ์ที่นักเรียนจะสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตตามระบอบประชาธิปไตยได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะความรู้พื้นฐาน เช่น การอ่านออก เขียนได้ คิดคำนวณได้ เหล่านี้จะเป็นเครื่องมือที่ผู้เรียนสามารถใช้ในการเสาะแสวงหาความรู้ต่าง ๆ ทำให้รู้และเข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ตลอดจนใช้เป็นข้อมูลในการตัดสินใจกระทำการใด ๆ ได้อย่างมีเหตุผล มีความคิดวิเคราะห์ที่สิ่งต่าง ๆ ได้ถูกต้องและไม่หลงเชื่อสิ่งใครง่าย ๆ (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะรัฐศาสตร์, 2519) ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้ผู้เรียนสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมประชาธิปไตยได้อย่างเหมาะสม

ส่วน เนื้อหาในกลุ่มที่ 2 ซึ่งเป็นกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องและส่งเสริมบุคลิกภาพประชาธิปไตยให้แก่ นักเรียนทั้งทางตรงและทางอ้อมดังนี้

หน่วยที่ 1 สิ่งมีชีวิต

หน่วยย่อยที่ 1 ตัวเรา

5. มนุษย์สัมพันธ์

- 5.1 ความหมายและความสำคัญของมนุษย์สัมพันธ์
- 5.2 การปฏิบัติตนต่อผู้อื่น
- 5.3 การสร้างมนุษย์สัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคล
- 5.4 การรู้จักแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

หน่วยที่ 2 ชีวิตในบ้าน

1. หน้าที่และความรับผิดชอบของสมาชิกในครอบครัว
 - 1.1 คุณสมบัติของสมาชิกที่ดีของครอบครัว

1.2 หน้าที่และความรับผิดชอบของสมาชิกในครอบครัว

1.3 ความสำคัญของหัวหน้าครอบครัวและสมาชิกคนอื่น ๆ

หน่วยที่ 3 สิ่งที่อยู่รอบตัวเรา

หน่วยย่อยที่ 1 การดำเนินชีวิตในสังคม

1. ลักษณะของชุมชนชนบทและชุมชน เมือง
2. บทบาทและหน้าที่ของสมาชิกที่มีต่อชุมชน
3. การพัฒนาชุมชน
4. บทบาทของประชาชน ในการพัฒนาชุมชน
5. ความสำคัญของอาชีพต่าง ๆ ที่มีผลต่อ เศรษฐกิจในชุมชน
6. การพัฒนาอาชีพของบุคคลในชุมชน
7. ความรักถิ่นที่อยู่
8. สาเหตุของการย้ายถิ่นที่อยู่ เพื่อการประกอบอาชีพ

หน่วยที่ 4 ชาลไทย

หน่วยย่อยที่ 2 ประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา ธนบุรี และ
รัตนโกสินทร์

หน่วยย่อยที่ 3 บุคคลสำคัญ ประวัติและผลงานหรือวีรกรรมโดยย่อ

หน่วยย่อยที่ 5 วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียม ประเพณีไทย

หน่วยย่อยที่ 7 กฎหมายและหน้าที่ความรับผิดชอบของพลเมือง

1. กฎหมายที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน
2. บทบาทและหน้าที่ของตำรวจ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เกี่ยวกับการรักษากฎหมาย
3. หน้าที่และความรับผิดชอบของพลเมือง
 1. รักษาไว้ซึ่งความ เป็นไทย
 2. ปฏิบัติตนตามกฎหมาย
 3. ร่วมมือกับ เจ้าหน้าที่ของบ้าน เมือง

4. ใช้วิจารณ์งานในการ เชื่อถือข่าวกรองที่ เกี่ยวกับความมั่นคง
ของชาติ
5. มีความจงรักภักดีและป้องกันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
6. มีหน้าที่ เสียภาษีอากร
7. รักษาไว้ซึ่งความสามัคคีของคน ในชาติ
8. ป้องกันชาติ
9. การรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมไทย

หน่วยที่ 5 การทำมาหากิน

หน่วยย่อยที่ 5 จรรยาบรรณและระเบียบกฎหมาย เกี่ยวกับอาชีพที่ควร ทราบ

1. จรรยาบรรณ

1.1 ความหมายและความสำคัญของจรรยาบรรณ

1.2 ลักษณะของจรรยาบรรณ

- ความซื่อสัตย์ต่ออาชีพ
- การรักษาฝีมือในการผลิต
- การรักษาคุณภาพและปริมาณของสิ่งที่ผลิต

2. กฎหมาย เกี่ยวกับการทำงานและการประกอบอาชีพ

2.1 สำนักงานจัดหางานของรัฐและ เอกชน

2.2 ค่าจ้างแรงงานและสัญญาจ้าง

2.3 การคุ้มครองแรงงาน

2.4 การสงเคราะห์อาชีพ

หน่วยย่อยที่ 7 การรวมกลุ่มและสหกรณ์

หน่วยที่ 11 การเมืองและการปกครอง

หน่วยย่อยที่ 1 พื้นฐานทางการเมือง

1. การปกครองของชุมชนและรัฐ

- 1.1 สภาตำบล สภาเทศบาล สภาจังหวัด สภาผู้แทนราษฎร
- 1.2 ผู้มีหน้าที่ในการปกครองของชุมชนและรัฐ (ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน นายกเทศมนตรี นายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด นายกรัฐมนตรี)

2. หน้าที่และคุณสมบัติของผู้นำ ผู้ตามที่ดี
3. อำนาจอธิปไตยในการปกครองประเทศ

หน่วยย่อยที่ 2 สถาบันพระมหากษัตริย์และสถาบันการปกครอง

1. สถาบันพระมหากษัตริย์
2. สถาบันการปกครอง
 - 2.1 รัฐสภา
 - 2.2 คณะรัฐมนตรี
 - 2.3 ศาล

หน่วยย่อยที่ 3 ภัยต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย

หน่วยที่ 12 ข้าว เหตุการณ์ และวันสำคัญ (หลักสูตรประถมศึกษา, 2521)

เนื้อหาในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต เป็น เนื้อหาที่ว่าด้วยปัญหาและกระบวนการแก้ปัญหาของชีวิตและสังคม ประสบการณ์ต่าง ๆ ที่จัดให้นักเรียนนี้สอดคล้องกับความต้องการและความจำเป็นในการพัฒนาชีวิตตนเองและสังคมให้ดียิ่งขึ้นตามลักษณะสังคมประชาธิปไตย

การเรียนการสอน

ในหลักสูตรประถมศึกษา (2521) วางแนวทางกว้าง ๆ ไว้ 4 ประการ คือ

1. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ตลอดจน เนื้อหาในแต่ละบทเรียนควรให้ยึดหยุ่นตามเหตุการณ์สภาพท้องถิ่น ความสนใจของผู้เรียน และให้มีความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มวิชา มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

2. ผู้สอนควรใช้วิธีสอนที่จะให้ผู้เรียนรู้ปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น ผักให้คิดเป็น แก้ปัญหาเป็น และรู้จักนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน โดยพิจารณาวิธีสอน ที่เห็นว่าเหมาะสมกับจุดประสงค์และลักษณะเนื้อหาวิชา เช่น การสอนแบบแก้ปัญหา ค้นคว้า อภิปรายทำงานกลุ่ม ฯลฯ

3. ผู้สอนควรคำนึงถึงการที่จะให้ผู้เรียนมีโอกาส เรียนทั้งภาควิชาการและภาคปฏิบัติ ซึ่งมีผลส่งเสริมคุณลักษณะ เฉพาะของแต่ละบุคคล และให้ผู้เรียนอยู่ในสังคมได้อย่าง เป็นสุข

4. เวลาเรียนกำหนดไว้คาบละ 20 นาที ในการจัดสอนให้โรงเรียนหรือท้องถิ่น กำหนดช่วงตารางเวลาเรียนเอง โดยจะกำหนดครั้งละกี่คาบ เป็นช่วงสั้นหรือยาวได้ตามความ เหมาะสมกับวัยของผู้เรียน ลักษณะ เนื้อหาและกิจกรรม

จากแนวทางดังกล่าวข้างต้นการจัดการเรียนการสอนในลักษณะนี้นักเรียนได้ฝึกการทำงานร่วมกับผู้อื่น ฝึกการอยู่ร่วมกัน รู้จักการแก้ปัญหา มีความรับผิดชอบ ร่วมมือกันทำงาน รู้จัก เป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี ซึ่งเป็นวิถีชีวิตในสังคมประชาธิปไตย ดังนั้นในการสอนทุกกลุ่ม ประสบการณ์ แม้จะไม่ใช่เนื้อหาประชาธิปไตย แต่ก็สามารถใช้กระบวนการประชาธิปไตยได้ทั้งในและนอกห้อง เรียน เพื่อให้เด็กเรียนคิดเป็นนิสัย จนเกิดบุคลิกภาพประชาธิปไตย (สุนทร จันทรศรี, ม.ป.ท.)

หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ถึงแม้จะมีเป้าประสงค์ หลักการและ จุดหมายที่เน้นสาระของประชาธิปไตย แต่เนื้อหาสาระบางเรื่องไม่ได้เน้นสาระประชาธิปไตย เค้นชัดนัก สำหรับการเรียนการสอนนั้นได้นำกระบวนการประชาธิปไตยมาใช้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ สามารถปลูกฝังให้นักเรียนมีบุคลิกภาพประชาธิปไตยได้ แต่ในทางปฏิบัติแล้วยังมีปัญหาอยู่มาก นवलเพ็ญ วิเชียรโชติ และวีรยุทธ วิเชียรโชติ (2524) เห็นว่า ครูส่วนใหญ่ยังเน้นให้ นักเรียนท่องจำ โดยมีได้ฝึกให้นักเรียนรู้จักคิด อันเป็นผลให้ไม่สามารถปลูกฝังความ เลื่อมใส และบุคลิกภาพประชาธิปไตยได้อย่างเต็มที่

แนวโน้มในการขยายการศึกษาภาคบังคับในพุทธศักราช 2542

ในปัจจุบันการพัฒนาประเทศไทยแนวโน้มไปสู่การพัฒนาด้านอุตสาหกรรมและมีการใช้ เทคโนโลยีในระดับที่สูงขึ้น ประกอบกับอัตราการเรียนต่อระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของนักเรียน ที่จบการศึกษาในชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 อยู่ในระดับต่ำ มูลเหตุเหล่านี้ได้ผลักดันให้มีการแสดง ความคิด เห็นและเสนอแนวทางที่จะให้รัฐบาลขยายการศึกษาภาคบังคับเพิ่มขึ้นจาก เดิม 6 ปี เป็น 9 ปี โดยมีการเสนอร่างพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับขึ้น จากนั้นมาได้มีการวิพากษ์ วิเคราะห์ถึงผลดีผลเสีย ความเหมาะสมและความจำเป็นของการขยายการศึกษาภาคบังคับจาก นักการศึกษา นักบริหาร นักการเมือง สื่อมวลชน และผู้ที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ อย่างมากมาย อาทิเช่น สิบปนนต์ เกตุทัต ได้ให้ความเห็นว่า ในแง่ของจิตวิทยาการศึกษา ควรให้การศึกษา

แก่ประชาชนในระดับมัธยม เพราะ เป็นช่วงที่เชื่อมต่อระหว่างวัยเด็กกับวัยผู้ใหญ่ เชื่อมต่อระหว่าง การมีงานทำและการไม่มีงานทำ นอกจากนั้นการขยายการศึกษาภาคบังคับ ยังก่อให้เกิดผลดีใน ด้านสังคม เศรษฐกิจ และความมั่นคง ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของ เอกวิทย์ ณ ถลาง และ เดโช สวณานนท์ ที่เห็นควรให้มีการขยายการศึกษาภาคบังคับถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

สำหรับยุพา อุดมศักดิ์ และโอวาท สุทธนารักษ์ (นงลักษณ์ พหลเวชช์, บรรณาธิการ, 2530) มีความเห็นตรงกันว่าการขยายการศึกษาภาคบังคับจาก 6 ปี เป็น 9 ปีนั้น ยังไม่ควร ขยายเพราะการศึกษาภาคบังคับ ในปัจจุบันยังมีปัญหาในเรื่องคุณภาพและยังขาดความพร้อมทาง ด้าน เศรษฐกิจของประชาชนและความพร้อมในด้านการบริหารการศึกษา

ส่วนแนวโน้มของการขยายการศึกษาภาคบังคับนั้น ทรรรษา ประνομสกุล (2526) ได้ศึกษาพบว่า ความคิดเห็นของนัก เศรษฐศาสตร์ต่อการขยายการศึกษาภาคบังคับ ในปีพุทธศักราช 2534 เห็นว่า ควรขยายการศึกษาภาคบังคับ เป็น 9 ปี เพื่อนักเรียนจะได้รับความรู้เพิ่มขึ้น เพราะ วิทยาการเทคโนโลยีก้าวหน้าและเพิ่มขึ้นทุกปี ความรู้เพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ยังไม่เพียงพอ แต่การจะขยายการศึกษา เป็น 9 ปีนั้นต้องพิจารณาสถานะ เศรษฐกิจของประเทศว่าเอื้ออำนวย หรือไม่ สำหรับงานวิจัยของ ชนิตา รัชกุล เมือง รัตนา ดุงสวัสดิ์และประภาศรี สีทออำไพ (2527) พบว่า ในช่วงพุทธศักราช 2530-2534 แนวโน้มการขยายการศึกษาในระดับมัธยม ศึกษาจะมีมากขึ้น และแนวโน้มที่จะเกิดมากที่สุดในช่วงพุทธศักราช 2535-2539 คือ ความ ต้องการการศึกษาระดับมัธยมจะมีมากขึ้น ผู้เรียนจะสมัครใจ เรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ซึ่งจะ เป็นการศึกษاسากลโดยไม่ต้อง เป็นการศึกษาภาคบังคับ

ประภาพรรณ ไชยวงศ์ (2530) ได้เสนอแนวโน้มในการขยายการศึกษาภาคบังคับ ถึงขั้นมัธยมศึกษาตอนต้นไว้พอสรุปได้ดังนี้

ในปี 2530 ถือได้ว่าเป็นปีแรกของแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 6 (2530 - 2534) ซึ่งในช่วงแผนนี้ได้มีการกำหนดนโยบายไว้อย่างชัดเจนในการที่จะขยายโอกาสทางการ ศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โดยกำหนดไว้ว่า

"เร่งขยายมัธยมศึกษาตอนต้น เพื่อยกระดับการศึกษาของประชากรให้สูงขึ้นทั้งให้ เกิดความเสมอภาคในโอกาสการเข้าศึกษาในระดับมัธยมศึกษาและ เป็นการศึกษาบริการมัธยม ศึกษาในพื้นที่ที่มีอัตราการเรียนต่อต่ำเป็นพิเศษ"

นอกจากนี้ยังได้กำหนด เป้าหมายที่จะให้ผู้สำเร็จชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เข้าเรียนต่อมัธยมศึกษาในระดับโรงเรียน เป็นร้อยละ 55 ในปลายแผนและ เมื่อรวมกับ เป้าหมายนักเรียนที่เรียนต่อในระบบโรงเรียนด้วยแล้ว จะมีอัตราการเรียนต่อประมาณร้อยละ 60

จากนโยบายดังกล่าวกรมสามัญศึกษาได้จัดทำโครงการเพื่อสนองนโยบายในการขยายโอกาสทางการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในแผน 6 โดยมีกิจกรรมต่าง ๆ ในโครงการดังนี้

1. จัดตั้งโรงเรียนมัธยมศึกษาใหม่ปีละ 30 โรงเรียน
2. จัดตั้งโรงสาขาของโรงเรียนมัธยม เดิมปีละ 20 แห่ง
3. จัดที่พักในโรงเรียนมัธยมศึกษาปีละ 50 โรงเรียน
4. จัดหน่วยเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ปีละ 50 แห่ง

นอกจากนี้กระทรวงศึกษาธิการยังได้เสนอโครงการขยายโอกาสทางการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นใน เขตชนบทยากจน 38 จังหวัด ให้คณะรัฐมนตรีพิจารณาอนุมัติ เพื่อเป็นโครงการเพิ่มเติมในแผน 6 ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้ประชุมในคราวประชุม เมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2530 ลงมติเห็นชอบในหลักการของโครงการขยายโอกาสทางการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นตามที่กระทรวงศึกษาธิการเสนอ โดยมอบให้คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติรับไปพิจารณาในเรื่องความสอดคล้องกับนโยบายการศึกษาของชาติ รวมทั้งมิให้เกิดความซ้ำซ้อนระหว่างส่วนราชการ หลังจากนั้นให้กระทรวงศึกษาธิการรับ เอาความเห็นของคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติไปพิจารณาดำเนินการต่อไป

หลังจากได้รับความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีในการขยายโอกาสทางการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นแล้วนั้น ต่อมาคณะรัฐมนตรีมีมติ เมื่อวันที่ 1 กันยายน 2530 เห็นด้วยกับแนวทางการขยายการศึกษาขั้นพื้นฐานจากระดับประถมศึกษาไปจนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้นโดยวิธีการไม่บังคับ เนื่องจาก เป็นวิธีการที่แสดงออกถึงเจตนารมณ์ของรัฐในอันที่จะยกระดับความรู้พื้นฐานของประชาชนให้สูงขึ้นถึงระดับที่ระบุไว้ในพื้นฐานของการคงไว้ซึ่งสิทธิและ เสรีภาพของประชาชนในการตัดสินใจส่งหรือไม่ส่งบุตรหลานของตน เข้ารับการศึกษา และ เพื่อให้เยาวชนในวัยเรียนได้มีโอกาส เข้ารับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นได้มากขึ้น จึงได้เริ่มโครงการขยายโอกาสทางการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โดยเริ่ม ใน เขตชนบทยากจน 38 จังหวัดก่อน ด้วยการให้มาตรฐานการยกเว้นการเก็บเงินบำรุงการศึกษา จัดหนังสือให้ยืมเรียน และผ่อนผันการแต่งเครื่องแบบ รวมทั้งการจัดการเรียนการสอนแบบกึ่งระบบ

โรงเรียน และในปี 2531 คณะรัฐมนตรีได้มีมติขยายโครงการนี้ให้ครอบคลุมจังหวัดอื่นด้วย นอกจากนี้
 นี้ยังได้กำหนดมาตรการอื่น ๆ โดยการจัดตั้งโรงเรียนสาขา การจัดหน่วยการเรียนรู้ระดับมัธยมศึกษา
 คอนตันให้แก่นักเรียนในชนบททั่วโลก การจัดที่พัก การจัดรถรับส่ง การจัดโรงเรียนมัธยม เพื่อ
 พัฒนาชนบท โดยมีแนวทางในการขยายการศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังนี้

1. ในระยะเวลา 5 ปี นับแต่ปีงบประมาณ 2532 นี้ รัฐไม่ควรประกาศขยายการศึกษา
 ขั้นพื้นฐานไปถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เป็นการศึกษาภาคบังคับ แต่ควร เร่งขยายการศึกษาระดับ
 มัธยมศึกษาตอนต้นในรูปแบบและด้วยมาตรการต่าง ๆ ตามแนวทางปฏิบัติของวิธีการขยายการศึกษา
 ขั้นพื้นฐานโดยไม่มีบังคับไปก่อนเป็นเวลา 5 ปี โดยมีหลักการและมาตรการการดำเนินงานที่ส่งเสริม
 ให้เด็กและเยาวชนได้ศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กและ
 เยาวชนที่ด้อยฐานะทาง เศรษฐกิจ

2. ระหว่างช่วงระยะเวลา 5 ปี ที่ดำเนินการ เร่งขยายการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยไม่มี
 บังคับนี้ หน่วยงานที่รับผิดชอบจะต้องติดตามและประเมินผลการดำเนินงานของแต่ละปี พร้อมทั้ง
 ปรับปรุงการดำเนินงานและหารูปแบบการจัดการศึกษาที่เหมาะสม เพื่อให้เด็กและเยาวชนทุกคน
 ในวัย เรียนได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (สำเร็จ ประ เสวีรัฐสุข, 2532)

รูปแบบและวิธีการขยายการศึกษาขั้นพื้นฐาน

1. จุดมุ่งหมาย

เพื่อมุ่งให้ เด็กและเยาวชนที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ได้มีโอกาส เข้าศึกษาใน
 ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะกลุ่ม เด็กและเยาวชนที่ด้อยโอกาสทั้งในชุมชน เมือง
 และชุมชนชนบททั่วโลก ตลอดจนสาม เชนจะได้รับการสนับสนุน เป็นพิเศษ

2. หลักการในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

2.1 ยึดหลักการสนองความแตกต่างระหว่างบุคคล ทั้งฐานะของครอบครัวและ
 สภาพแวดล้อมความเป็นอยู่ แต่ในขณะเดียวกันจะต้องมีส่วนที่ผู้เรียนได้รับความรู้และประสบการณ์
 และสมรรถภาพพื้นฐาน (Basic Competencies) อย่างเดียวกัน ในฐานะที่เป็นคนไทย ไม่ว่าจะ
 จะเรียนอยู่ในโรงเรียนที่ตั้งอยู่ที่ส่วนไหนของประเทศก็ตาม

2.2 สาระของการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีลักษณะผสมผสานอย่างได้สัดส่วนระหว่าง
 วิชาการ วิชาชีพ และวิชาสมรรถภาพพื้นฐาน อันจะทำให้ผู้เรียนได้รับประโยชน์จากการศึกษา
 อย่างแน่นอน และสามารถแสดงให้เห็นความแตกต่างไปจากผู้ที่ไม่ได้เรียนในระดับการศึกษานี้อย่าง
 ชัดเจน

2.3 การจัดกิจกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐาน จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจาก ผู้ปกครอง สถานประกอบการ หน่วยงานทั้งภาครัฐบาล ภาคเอกชน ตลอดจนชุมชนหรือท้องถิ่น โดยสามารถระดมทรัพยากรจากหน่วยงานต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นมาใช้ในการดำเนินการจัด กิจกรรมการเรียนการสอนให้มากที่สุด

3. รูปแบบวิธีการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

3.1 หลักสูตรและวิธีการจัดการเรียนการสอน

พัฒนาหลักสูตรและวิธีการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรมัธยมศึกษา ตอนต้น ให้มีความยืดหยุ่น สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น ตลอดจนความแตกต่าง ระหว่างบุคคลสนองความต้องการของผู้เรียนให้มากขึ้น เปิดโอกาสให้ผู้เรียนเลือกเรียนได้ ตามความถนัด ตามความสนใจ และเปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา หลักสูตรมากขึ้น

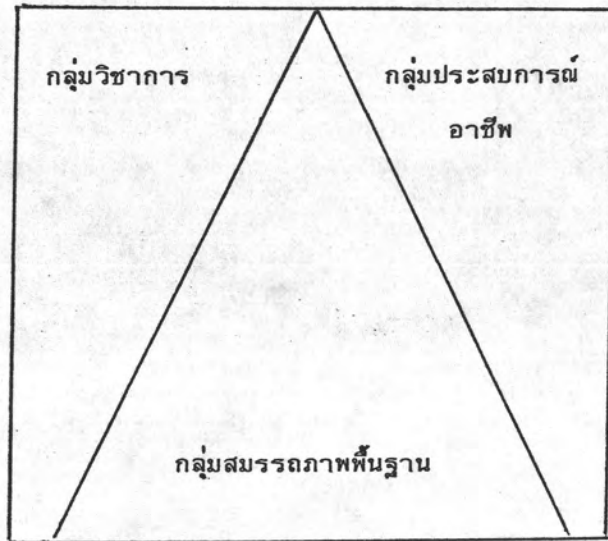
โครงสร้างของหลักสูตรระดับมัธยมศึกษาตอนต้นที่ปรับปรุงควรประกอบด้วยกลุ่มวิชา 3 กลุ่มใหญ่ ๆ ดังนี้

1) กลุ่มสมรรถภาพพื้นฐาน (Basic Competencies) ประกอบด้วยวิชาพื้นฐานทั่วไป และวิชาแกน ซึ่งเป็นวิชาที่มีเนื้อหาสาระในการสร้างเสริมให้ผู้เรียนทุกคน ได้รับการเรียนรู้อย่างเดียวกัน เพื่อความเป็นพลเมืองดี มีระเบียบวินัย มีความรักชาติ มีคุณภาพ มีสุนทรียภาพ มีคุณธรรม มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม มีทักษะในการที่จะสื่อความหมาย การใช้ภาษา มีทักษะในกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ทักษะการใช้เหตุผลในการตัดสินใจ การปรับตัว การทำงานร่วมกัน เป็นกลุ่ม การรักษาสีงแวดล้อม มีความพร้อมที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข ในวิถีทางการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม

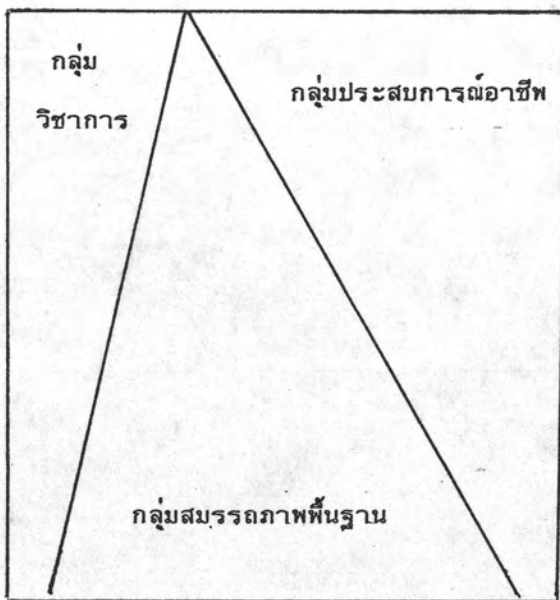
2) กลุ่มวิชาการ มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้และทักษะทางวิชาการ สำหรับการศึกษาคู่ระดับสูงต่อไป หรือเป็นพื้นฐานในการที่จะศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม เช่น กลุ่มวิชาภาษา กลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ ฯลฯ ที่ต่อเนื่องจากที่เรียนมาแล้ว ในกลุ่มสมรรถภาพพื้นฐาน

3) กลุ่มประสบการณ์อาชีพ มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้และประสบการณ์ เกี่ยวกับอาชีพที่จะสามารถออกไปประกอบอาชีพของตนเอง หรือสามารถช่วยผู้ปกครองประกอบ อาชีพของครอบครัวต่อไปได้ เช่น กลุ่มวิชาอาชีพ และรูปแบบการจัดการเรียนวิชาอาชีพที่ได้จาก ผลการวิจัยของกรมวิชาการ

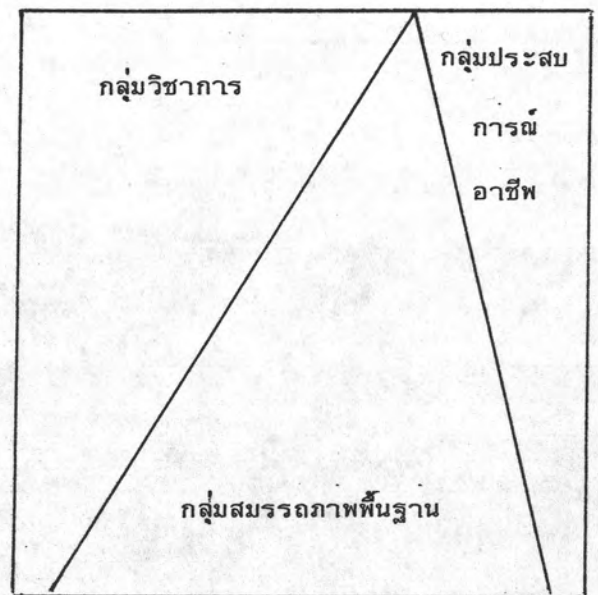
แผนภูมิที่ 1 โครงสร้างของหลักสูตรระดับมัธยมศึกษาตอนต้นที่ปรับปรุง

รูปที่ 1 กรณีเลือกเรียนกลุ่มวิชาการและกลุ่มประสบการณ์อาชีพในสัดส่วนที่เท่า ๆ กัน

รูปที่ 2 กรณีเลือกเรียนกลุ่มประสบการณ์อาชีพในสัดส่วนที่มากกว่ากลุ่มวิชา

รูปที่ 3 กรณีเลือกเรียนกลุ่มวิชาการในสัดส่วนที่มากกว่ากลุ่มประสบการณ์อาชีพ

วิธีการจัดการเรียนการสอน

- 1) ไม่ยึดเวลาหรือชั้นปีเป็นหลัก แต่จะยึดผลสัมฤทธิ์ในสมรรถภาพของผู้เรียนเป็นหลัก ผู้เรียนสอบผ่านเนื้อหาวิชาใดไปแล้วสามารถเก็บสะสมผลการเรียนวิชานั้น ๆ ไว้ได้
- 2) การเรียนกลุ่มสมรรถภาพพื้นฐานผู้เรียนทุกคนจะต้องเรียนอย่างเดียวกัน
- 3) การเรียนกลุ่มวิชาการและกลุ่มประสบการณ์อาชีพ ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนได้มากหรือน้อยตามความถนัดและความสนใจ อาจเลือกเรียนวิชาในกลุ่มประสบการณ์อาชีพในสัดส่วนที่มาก แล้วเลือกเรียนวิชาในกลุ่มวิชาการในสัดส่วนที่น้อย หรือจะเลือกเรียนวิชาในกลุ่มประสบการณ์อาชีพในสัดส่วนที่น้อย แล้วเรียนวิชาในกลุ่มวิชาการในสัดส่วนที่มากก็ย่อมทำได้ เน้นการสอนวิชาอาชีพที่สอดคล้องกับอาชีพในท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมให้นักเรียนมีรายได้ระหว่างเรียนอันเป็นการช่วยเหลือ เศรษฐกิจครอบครัวได้
- 4) จัดกิจกรรมการเรียนการสอนทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติควบคู่กันไป สำหรับภาคปฏิบัตินั้น อาจจัดกิจกรรมที่โรงเรียน ในสถานประกอบการในท้องถิ่นหรือที่บ้านก็ได้

3.2 การบริหารและการจัดการ

1. จัดให้มีระบบ เทียบหน่วยการเรียนกลุ่มวิชาประสบการณ์อาชีพให้ ผู้เรียนสามารถนำผลการทำงานอาชีพที่ปฏิบัติอยู่ที่บ้านหรือในสถานประกอบการมาเทียบ เป็นหน่วยการเรียนได้ และสามารถถ่ายโอนหน่วยการเรียนกันได้ระหว่างการเรียนในสถานศึกษา สังกัดเดียวกันและต่างสังกัด รวมทั้งระหว่างในระบบและนอกระบบโรงเรียน
2. มีการพัฒนาการจัดการระบบบริหารโรงเรียน เพื่อให้บุคลากร และผู้ที่เกี่ยวข้องของโรงเรียนมีความรู้ความเข้าใจวิธีการดำเนินงาน และสามารถดำเนินการตามบทบาทได้อย่างถูกต้องครบถ้วน
3. ปรับปรุงวิธีการจัดการเรียนการสอนของครู-อาจารย์ ให้สามารถ ดำเนินการจัดการเรียนการสอน ตามโครงสร้างหลักสูตรที่กำหนดไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งมีการอบรมครูผู้ปฏิบัติการสอนให้สามารถนำหลักสูตรไปปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพด้วย
4. พัฒนาระบบการวัดและประเมินผลและมีแนวทางที่ชัดเจนและสามารถ ดำเนินการให้เหมาะสมสอดคล้องกับวิธีการจัดการเรียนการสอนที่กำหนดไว้ได้

5. ลดค่าใช้จ่ายของผู้ปกครองของเด็กและเยาวชนที่ด้อยฐานะทางเศรษฐกิจ เช่น ทุนการศึกษา การยกเว้นค่าบำรุงการศึกษา การจัดบริการสื่อการเรียน การผ่อนปรนในเรื่องการแต่งเครื่องแบบ การจัดพาหนะและที่พักอาศัยให้ การจัดอาหารกลางวัน ให้ รวมทั้งการจัดให้นักเรียนมีรายได้ระหว่างเรียน เป็นต้น

6. จัดให้มีระบบการประชาสัมพันธ์และรณรงค์ เพื่อให้ผู้ปกครองและเด็กเห็นความจำเป็นของการศึกษา และเห็นประโยชน์ของการเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ให้เห็นในลักษณะที่เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจนว่าผู้เรียนในระดับการศึกษานี้จะมีความรู้ ความสามารถในการปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น โดยมีการประชาสัมพันธ์ในเรื่องนี้ตั้งแต่ระดับชาติลงไปจนถึงระดับท้องถิ่น

7. กำหนดให้องค์กรสื่อมวลชนของรัฐและเอกชน รวมทั้งองค์กรอื่นในชุมชน เช่น สภาตำบล วัด ฯลฯ ทำหน้าที่รณรงค์โดยจัดทำโครงการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนในท้องถิ่น เห็นประโยชน์ของการศึกษา และส่งเสริมสนับสนุนให้บุตรหลานได้รับการศึกษาสูงกว่าระดับประถมศึกษามากขึ้น

8. จัดให้มีระบบการแนะแนวการศึกษาและอาชีพที่มีประสิทธิภาพในโรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษาและการศึกษานอกโรงเรียน รวมทั้งมีการผลิตครูแนะแนวและพัฒนาครูประจำการในสถานศึกษาต่าง ๆ ให้มีความรู้ความสามารถในการแนะแนวการศึกษาและอาชีพและทำหน้าที่ด้านนี้อย่างเข้มแข็ง

3.3 ทรัพยากรที่ใช้ดำเนินการจัดการเรียนการสอน

ระดมทรัพยากรในท้องถิ่นทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนและชุมชนมาใช้ดำเนินการจัดการเรียนการสอนในการขยายการศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังนี้

1. สถานที่และวัสดุอุปกรณ์

1) ให้โรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษากำหนดพื้นที่บริการเพื่อรับนักเรียนทั้งที่จบ ป.6 มาก่อนแล้วและเพิ่งจบชั้น ป.6 จากโรงเรียนประถมศึกษาในเขตพื้นที่บริการที่ประสงค์จะเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น เข้าศึกษาทุกคน และให้นักเรียนในเขตพื้นที่บริการดังกล่าวมีสิทธิได้รับทุนการศึกษาหรือได้รับยกเว้นค่าเล่าเรียน และได้รับความช่วยเหลือด้านอื่น ๆ ตามควรแก่กรณี อย่างไรก็ตาม ผู้ที่อยู่นอกเขตบริการก็อาจมาเข้าเรียนได้

2) นอกเหนือจากการจัดการศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตามข้อ
 1.) โรงเรียนมัธยมศึกษาอาจจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ในลักษณะของการขยายสถานที่
 เรียน เป็นหน่วยเรียน โรงเรียนสาขาในโรงเรียนประถมศึกษา ที่วัด หรือสถานที่อื่น ๆ ที่มีความ
 เหมาะสม และนักเรียนสามารถมาเรียนได้สะดวกที่สุด

อนึ่ง สำหรับพระภิกษุสามเณรนั้นสนับสนุนให้เรียนปริยัติธรรมแผนก
 สามัญศึกษา

2. บุคลากร

นอกเหนือจากบุคลากรหลักของโรงเรียนมัธยมศึกษาและโรงเรียน
 ประถมศึกษาแล้ว อาจใช้บุคลากรอื่นที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น พระภิกษุ และบุคลากรจากภาครัฐบาล
 และภาคเอกชนที่มีความเหมาะสม มาช่วยในการจัดการเรียนการสอนอย่างกว้างขวาง

3. งบประมาณ

ใช้งบประมาณในการจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ซึ่งควรจะได้
 รับการสนับสนุนเป็นพิเศษ เพื่อให้สามารถดำเนินการตามแนวปฏิบัติของการขยายการศึกษาขั้น
 พื้นฐานที่กำหนดไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งมีการระดมหาแหล่งเงินช่วยเหลือจากมูลนิธิ
 องค์การกุศล ทั้งในและต่างประเทศมาสนับสนุนในการจัดการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เพื่อ
 เป็นทุนการศึกษาแก่ผู้ด้อยฐานะทางเศรษฐกิจ

4. แผนปฏิบัติในการดำเนินการตามรูปแบบและวิธีการขยายการศึกษาขั้นพื้นฐาน

การดำเนินการขยายการศึกษาขั้นพื้นฐานมีกิจกรรมที่จะต้องดำเนินการ
 นำเป้าหมายและวงเงิน ค่าใช้จ่าย ตลอดจนหน่วยงานที่จะต้องมีส่วนรับผิดชอบในการดำเนินงาน
 ดังนี้

1. แผนปฏิบัติระยะสั้น ระหว่างปี 2532 - 2534

แผน / กิจกรรม	เป้าหมาย			วงเงิน (ล้านบาท)			หน่วยงานที่
	2532	2533	2534	2532	2533	2534	รับผิดชอบ
แผนด้านปริมาณ							
1. เปิดโรงเรียนมัธยม ศึกษาตอนต้นเพิ่มขึ้น ปีละ 20 โรงเรียน	-	1,600	4,800	-	113.31	160.76	1. กรมสามัญศึกษา 2. หน่วยงานอื่น ภาครัฐ เอกชน ชุมชน
2. ขยายสาขาโรงเรียน มัธยมศึกษาตอนต้นใน โรงเรียนประถมศึกษา ของ สปช. จำนวน 600 แห่ง (ปี 2532= 100, 2533=200 2534 =300)	3,500	14,000	35,000	17.62	64.51	153.18	1. กรมสามัญศึกษา 2. สำนักงานคณะกรรมการการ ประถมศึกษา แห่งชาติ 3. หน่วยงานอื่น ภาครัฐ เอกชน ชุมชน
รวม	3,500	15,600	39,800	17.62	177.82	313.94	

แผนภูมิที่ 2 แผนปฏิบัติในการดำเนินการตามรูปแบบและวิธีการขยายการศึกษา
ขั้นพื้นฐาน (แผนปฏิบัติระยะสั้น ระหว่างปี 2532-2534)

แผน/กิจกรรม	เป้าหมาย			วงเงิน (ล้านบาท)			หน่วยงานที่ รับผิดชอบ
	2532	2533	2534	2532	2533	2534	
แผนด้านคุณภาพ							
1. อบรมครูแนะแนว	2,360	3,584	4,632	10.04	15.82	20.07	1. กรมการฝึกหัดครู
โรงเรียนมัธยม	คน	คน	คน				2. กรมสามัญศึกษา
ศึกษา							3. สำนักงานคณะ- กรรมการการ ประณศึกษา แห่งชาติ
2. พัฒนาหลักสูตร				-	1.00	1.00	1. กรมวิชาการ
3. อบรมผู้บริหาร	630	690	810	0.59	0.65	0.76	1. กรมการฝึกหัดครู
โรงเรียน	คน	คน	คน				2. กรมสามัญศึกษา
							3. สำนักงานคณะ- กรรมการการ ประณศึกษา แห่งชาติ
4. *อบรมครู							1. กรมการฝึกหัดครู
วิทยาการระดับ							2. กรมสามัญศึกษา
มัธยมศึกษา							3. สำนักงานคณะ- กรรมการการ ประณศึกษา แห่งชาติ
คอนคั้น							
รวม	2,990	4,274	5,442	10.63	17.47	21.83	
	คน	คน	คน				

แผน/กิจกรรม	เป้าหมาย			วงเงิน (ล้านบาท)			หน่วยงานที่ รับผิดชอบ
	2532	2533	2534	2532	2533	2534	
แผนด้านการส่งเสริม สนับสนุน							
1. การประชาสัมพันธ์ ให้ผู้ปกครองและ เด็ก เห็นคุณค่าของ การศึกษาระดับ มัธยมศึกษาตอนต้น	-			4.38	9.05	8.54	1. สำนักงานปลัด กระทรวงศึกษา ธิการ 2. กรมสามัญศึกษา 3. จังหวัด 4. กลุ่มโรงเรียน และโรงเรียน 5. สำนักงานคณะ- กรรมการการ ศึกษา เอกชน
2. จัดรถรับส่งนักเรียน ปีละ 20 โรง ๆ ละ 1 คัน -				16.42	17.26		1. กรมสามัญศึกษา
3. การส่งเสริมอาชีพ อิสระ เพื่อการมีรายได้ ระหว่างเรียน	-	1633	โรง	114.31			1. กรมสามัญศึกษา 2. เขตการศึกษา 3. จังหวัด 4. โรงเรียน 5. ผู้ทรงคุณวุฒิใน ท้องถิ่น
4. จัดทำแผนปฏิบัติ การและประเมิน ผลส่วนกลางและ ระดับจังหวัด				5.93	6.32	6.94	1. สำนักงานปลัด กระทรวงศึกษา ธิการ 2. สำนักงานคณะ- กรรมการการ ศึกษาแห่งชาติ

แผน/กิจกรรม	เป้าหมาย			วงเงิน (ล้านบาท)			หน่วยงานที่ รับผิดชอบ
	2532	2533	2534	2532	2533	2534	
5. สัมมนาผู้บริหาร โรงเรียน เอกชน และผู้แทนชุมชน				-	1.04	-	1. สำนักงานคณะกรรมการการ การศึกษาเอกชน
6. กำหนดเกณฑ์การ คิดภาระงานให้แก่ บุคลากรของหน่วย งานอื่นที่ช่วยจัดการ ศึกษาระดับมัธยม. ศึกษาตอนต้น				-	0.50	-	1. คณะกรรมการ ข้าราชการครู
7. ส่งเสริมการเรียน การสอนตามหลักสูตร				-	-	19.00	1. กรมวิชาการ
8. *ประสานงานระดับ นโยบายและขอความ ร่วมมือจากหน่วยงาน อื่นระดับกระทรวง ระดับจังหวัด และ ระดับพื้นที่ดำเนินการ							1. กระทรวงศึกษา ธิการ 2. สำนักงานคณะ- กรรมการการ ศึกษาแห่งชาติ 3. กรมสามัญศึกษา 4. คณะกรรมการ การศึกษา การ ศาสนา และ การวัฒนธรรม จังหวัด
รวม				10.31	147.64	51.74	
รวมทั้งสิ้น				38.56	342.93	387.51	รวม 3 ปี 769 ล้านบาท

*กิจกรรมที่อยู่ระหว่างดำเนินการกำหนดวงเงินในการดำเนินการ

2. แผนปฏิบัติระยะยาว ปี 2535-2539

การดำเนินการในช่วงของแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ระยะที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) ยังคงดำเนินการเร่งขยายการศึกษาขั้นพื้นฐานไปจนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้นต่อไป โดยเร่งดำเนินการส่งเสริม สนับสนุนให้ผู้จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ทุกคน เรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น เพื่อสนองนโยบายของรัฐบาล อันเป็นการเตรียมการขยายการศึกษาภาคบังคับเป็น 9 ปีในอนาคต โดยมีการดำเนินการในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

- 2.1 พัฒนาหลักสูตรระดับมัธยมศึกษาตอนต้นให้มีความเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมมากยิ่งขึ้น
- 2.2 ดำเนินการประชาสัมพันธ์อย่างค่อเนื่อง เพื่อให้ผู้ปกครองและเด็กเห็นความสำคัญ และเห็นประโยชน์ของการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น แล้วมาเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นมากยิ่งขึ้น
- 2.3 มีการขยายการจัดการศึกษาในระบบและนอกระบบโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นให้กว้างขวางและครอบคลุมในเขตชนบทยากจน
- 2.4 ยกเว้นค่าเล่าเรียน และค่าใช้จ่ายทั้งในและนอกระบบโรงเรียนแก่ผู้ด้อยโอกาส และด้อยฐานะทางเศรษฐกิจโดยรัฐจัดเงินอุดหนุน
- 2.5 สนับสนุน แบบเรียน เสื้อผ้า และอุปกรณ์การเรียน โดยรัฐรับแบ่งเบาภาระส่วนนี้
- 2.6 สนับสนุนให้ส่วนราชการและเอกชนที่มีศักยภาพ จัดการศึกษา นอกระบบโรงเรียนให้มากขึ้น เป็นกรณีพิเศษ
- 2.7 จัดทำระบบการเทียบหน่วยการเรียน เพื่อให้สามารถถ่ายโอนหน่วยกิตหรือวิชาเรียนระหว่างในระบบและนอกระบบโรงเรียนให้เป็นไป เพื่อสนับสนุนซึ่งกันและกัน และเป็นไปเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้เรียนที่ต้องการประกอบอาชีพระหว่างเรียนอย่างกว้างขวาง
- 2.8 จัดให้มีการปฏิบัติจริงในระหว่างเรียน เพื่อนำไปสู่ความเชื่อมั่นในตนเอง ในการประกอบอาชีพอิสระสุจริต รวมทั้งการประกอบอาชีพ หรือหารายได้ระหว่างเรียนให้เป็นไปโดยโรงเรียน หรือสถานการศึกษาหรือฝึกอบรมสนับสนุน
- 2.9 ออกระเบียบให้สถานประกอบการรับ เด็กฝึกงานหรือฝึกปฏิบัติ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอน (สำเร็จ ประเสริฐสุข, 2532)

ผลการดำเนินงานตามโครงการขยายโอกาสทางการศึกษา

หลังจากที่ได้ดำเนินการตามโครงการขยายโอกาสทางการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ในเขตชนบทยากจน 38 จังหวัด ในปีพุทธศักราช 2530 แล้วนั้น ได้มีการติดตามผลโครงการ โดยกลุ่มเป้าหมายในโครงการคือ โรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นในเขตชนบทยากจนระดับตำบล 235 โรงเรียน และโรงเรียนที่คาดว่าจะตั้งใหม่ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 และประมาณการค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานปี 2530 เป็นเงิน 34.616 ล้านบาท

ซึ่งประภคพรณ ไชยวงษ์ (2532). ได้สรุปจากรายงานประเมินผลโครงการขยายโอกาสทางการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในเขตชนบทยากจน 38 จังหวัด (ปีการศึกษา 2530) ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ในเรื่องต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. การเรียนต่อมัธยมศึกษาตอนต้น

ในปีเริ่มโครงการมีนักเรียนเข้าเรียน ม.1 โรงเรียนในโครงการ เป็นร้อยละ 98.1 ของเป้าหมายและมีนักเรียนเพิ่มขึ้นจากปีก่อน เริ่มโครงการถึงร้อยละ 33.4 ทำให้อัตราการเรียนต่อ ม.1 ของผู้จบ ป.6 ในเขตพื้นที่บริการของโรงเรียนในโครงการเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 21.5 ในปีก่อน โครงการเป็นร้อยละ 28.4 ในปีเริ่มโครงการ และทำให้อัตราการเรียนต่อของผู้จบ ป.6 ในเขตชนบทที่เรียน ม.1 ทั้งในโรงเรียนในโครงการและนอกโครงการเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 16.5 ในปีก่อนโครงการเป็นร้อยละ 18.5 ในปีเริ่มโครงการเช่นกัน อย่างไรก็ตามนักเรียนที่มาเข้าเรียน ม.1 ในโครงการได้ออกกลางคันในอัตราที่ค่อนข้างสูงคือร้อยละ 6.8 ในขณะที่อัตราออกกลางคันของนักเรียน ม.1 โดยเฉลี่ยของประเทศประมาณร้อยละ 3

2. การรับนักเรียน เข้าเรียนในโรงเรียน เอกชนและโรงเรียนรัฐนอกโครงการ

ในด้านผลกระทบของโครงการที่มีต่อการรับนักเรียนของโรงเรียนเอกชนและโรงเรียนรัฐนอกโครงการที่อยู่ใน 38 จังหวัด นักเรียนในโรงเรียนเอกชนและโรงเรียนรัฐนอกโครงการนี้ ซึ่งเดิมมีแนวโน้มลดลงในช่วงก่อนเริ่มโครงการ ในปี 2527 - 2529 ยังคงลดลงในปีเริ่มโครงการและเมื่อพิจารณาการรับนักเรียน ม.1 ของโรงเรียนเอกชนและโรงเรียนรัฐนอกโครงการ เฉพาะที่อยู่ใกล้เคียงกับโรงเรียนในโครงการในรัศมี 10 กิโลเมตรแล้ว พบว่าโรงเรียนเอกชนดังกล่าวมีนักเรียน ม.1 ในปี 2528 ลดลงเพิ่มขึ้นในปี 2529 ส่วนปี 2530 ซึ่งเป็นปีเริ่มโครงการจำนวนนักเรียนได้ลดลง ดังนั้น จึงยัง

ไม่อาจสรุปได้ว่าการลดลงของนักเรียน เอกชนดังกล่าว ในปี เริ่มโครงการ เป็นผลเนื่องจากโครงการ ทั้งนี้เพราะอาจมีปัจจัยอื่น ๆ ที่ทำให้นักเรียนลดลงได้เช่นกัน สำหรับโรงเรียนรัฐนอกโครงการที่อยู่ใกล้เคียงนั้น พบว่าจำนวนนักเรียนโดยส่วนรวมมีแนวโน้มลดลงในช่วงก่อนโครงการในปี 2527-2529 และยังคงลดลงในปีเริ่มโครงการ

3. การยกเว้นการ เก็บเงินบำรุงการศึกษา

เดิมโครงการมีเป้าหมายในการ ยกเว้นการ เก็บเงินบำรุงการศึกษาแก่นักเรียนในโครงการทุกคน แต่คณะรัฐมนตรีมีมติให้ยกเว้น เฉพาะนักเรียนยากจน และคง เก็บกับผู้ที่สามารถเสียค่าบำรุงการศึกษาได้ สำหรับการดำเนินการในเรื่องนี้ในปี เริ่มโครงการ กรมสามัญศึกษาได้จัดสรรงบประมาณชุด เศษการงด เก็บเงินบำรุงการศึกษาแก่นักเรียนในโครงการร้อยละ 95 โดยให้ผู้บริหารโรงเรียนแต่งตั้งคณะกรรมการ เพื่อพิจารณาในเรื่องนี้ ซึ่งปรากฏว่าโรงเรียนได้ยกเว้นการ เก็บเงินบำรุงการศึกษาแก่นักเรียนประมาณร้อยละ 95 ตามที่กรมได้จัดสรรงบประมาณชุด เศษให้สำหรับนักเรียนที่ไม่ได้รับการยกเว้นส่วนใหญ่เป็นนักเรียนที่ เบิกค่าเรียนได้

4. การจัดหนังสือให้ยืม เรียน

ตาม เป้าหมายของโครงการจะจัดหนังสือ เรียนให้นักเรียนในโครงการทุกคน สำหรับการดำเนินงานในเรื่องนี้ในปี เริ่มโครงการ กรมสามัญศึกษาได้จัดสรรงบประมาณค่าหนังสือแก่นักเรียนของโรงเรียนในโครงการ เฉพาะโรงเรียนที่ไม่เคยเข้าโครงการปรับปรุงโรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดเล็ก ส่วนโรงเรียนที่เคยเข้าโครงการดังกล่าวและ เคยได้รับค่าหนังสือยืม เรียนแล้วไม่ได้รับการจัดสรรงบประมาณ ทั้งนี้เพราะมีงบประมาณจำกัด ส่วนในแง่ของการที่โครงการได้จัดหนังสือให้ยืม เรียน เพื่อลดภาระค่าใช้จ่ายของผู้ปกครองจะมีผลทำให้ผู้ปกครองส่ง เด็ก เข้าเรียน เพิ่มขึ้นหรือไม่นั้น จากการติดตามผลในครั้งนี่ยังไม่อาจกล่าวได้ว่ามาตรการนี้มีผลทำให้ผู้ปกครองส่ง เด็ก เข้าเรียน เพิ่มขึ้นหรือไม่ เพราะขาดข้อมูลที่ชัดเจน อย่างไรก็ตามจากความ เห็นของผู้บริหารการศึกษา ผู้บริหารโรงเรียน และครูพบว่า ส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการจัดหนังสือให้ยืม เรียน

5. การบริหารหลักสูตรแบบกึ่งระบบโรงเรียน

โครงการนี้มี เป้าหมายให้นักเรียนมีโอกาสช่วยเหลืองานผู้ปกครองในขณะที่เรียนอยู่โดยกำหนดให้โรงเรียนจัดการ เรียนการสอนแบบกึ่งระบบโรงเรียน เพิ่มขึ้นอีกรูปแบบหนึ่ง

ในการนี้กรมสามัญศึกษาได้เตรียมความพร้อมในการจัดการเรียนการสอนแบบนี้ โดยจัดทำคู่มือ การดำเนินงานและแนวปฏิบัติการใช้หลักสูตร คู่มือการเรียนการสอน สื่อการเรียนด้วยตนเอง ในบางวิชา จัดประชุมสัมมนาผู้บริหารโรงเรียน และให้โรงเรียนสำรวจทรัพยากร และ วิทยากรท้องถิ่น เพื่อจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับท้องถิ่น สำหรับการดำเนินงานในปี เริ่ม โครงการมีโรงเรียนในโครงการ 32 โรงเรียนที่เปิดสอนแบบกึ่งระบบโรงเรียน ซึ่งคิด เป็น ร้อยละ 12 ของโรงเรียนในโครงการทั้งหมด ส่วนจำนวนนักเรียนที่เรียนแบบกึ่งระบบโรงเรียน จากโรงเรียนกลุ่มตัวอย่างพบว่ามียุทธศาสตร์ประมาณร้อยละ 8 เท่านั้น การที่โรงเรียนส่วนใหญ่ไม่จัดสอน แบบกึ่งระบบโรงเรียน และมีนักเรียนที่เรียนแบบนี้ไม่มากนักแม้ว่าตามหลักการแล้ว เป็นสิ่งที่ดี ทั้งนี้ เพราะมีปัญหาในด้านการบริหารและการจัดการซึ่งผู้บริหารและครูยังขาดความ เข้าใจและ ความพร้อมในการจัดการเรียนการสอนแบบนี้ นอกจากนี้ยังมีปัญหาที่ผู้ปกครองยังไม่ เข้าใจและ มีค่านิยมให้เด็กเรียนแบบปกติ

ดังนั้นการที่จะให้การจัดการเรียนแบบนี้บังเกิดผลดีเป็นที่ยอมรับของผู้ปกครองได้นั้น ผู้บริหารและครูจะต้องมีความ เข้าใจ มีเจตคติที่ดี มีความสามารถในการบริหาร มีความ เสียสละ และคำนึงถึงสะดวกและความต้องการของผู้เรียน ผู้ปกครองและความสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น เป็นสำคัญ และการที่จะจัดการเรียนการสอนได้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ปกครองและ สภาพท้องถิ่นได้นั้น จำเป็นจะต้องให้ชุมชนและท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียน การสอนของโรงเรียนให้มากขึ้น ซึ่งการดำเนินการในเรื่องดังกล่าวข้างต้นคงจะต้องใช้เวลา เพื่อให้ผู้บริหารและจัดการเรียนการสอนได้อย่างมีคุณภาพและ เป็นที่ยอมรับของผู้ปกครอง

6. การยกเว้นการแต่ง เครื่องแบบ

ตามที่โครงการได้เปิดโอกาสให้โรงเรียนผ่อนผันให้นัก เรียนแต่งกายมาเรียน โดยไม่จำเป็นต้องแต่ง เครื่องแบบนั้น พบว่า มีผู้เห็นด้วยและผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับการยก เว้นการ แต่งเครื่องแบบ เป็นจำนวนที่ใกล้เคียงกัน โดยกลุ่มที่เห็นด้วยส่วนใหญ่ได้ให้ เหตุผลว่าเป็นการ ประหยัดค่าใช้จ่าย ลดภาระของผู้ปกครอง สำหรับกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยส่วนใหญ่ได้ให้ เหตุผลว่าไม่ เป็นระ เเบียบ เรียบร้อยยากต่อการควบคุมดูแล และ เห็นว่าการแต่ง เครื่องแบบไม่ได้ เป็นภาระ แก่ผู้ปกครองมากนัก แต่มีข้อควรคำนึงอีกประการหนึ่งก็คือ การยก เว้นการแต่ง เครื่องแบบอาจจะ ไม่ได้ช่วยลดภาระของผู้ปกครองได้ ทั้งนี้ เพราะ เด็กในวัยนี้ เป็น เด็กวัยรุ่น การที่ยก เว้นการ แต่งเครื่องแบบอาจทำให้มีการประกวดประชันกัน ซึ่งอาจจะ เพิ่มภาระให้ผู้ปกครอง และทำให้

เกิดความแตกต่างกันอันจะทำให้เด็กบางคน เกิดปมด้อยได้ ดังนั้นการดำเนินงานในเรื่องนี้ น่าจะ
ได้พิจารณากันอย่างรอบคอบโดยคำนึงถึงผลดีและผลเสียที่จะเกิดขึ้นด้วย

7. ค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานโครงการ

งบประมาณที่ใช้ในการดำเนินงานโครงการในปี เริ่มโครงการ เป็นเงินทั้งสิ้น
16,727 ล้านบาท ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 48.3 ของงบที่ประมาณการไว้ 34,616 ล้านบาท
งบประมาณที่ใช้ในการดำเนินงานส่วนใหญ่ เป็นค่าทดแทนการงดเก็บเงินบำรุงการศึกษา 11,412
ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 51.5 ของงบที่ประมาณการไว้ 22,176 ล้านบาท และเป็นค่าหนังสือ
4,252 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 44.7 ของงบที่ประมาณการไว้ 9,504 ล้านบาท

การที่งบประมาณที่ใช้ในการดำเนินงานต่ำกว่าที่ได้ประมาณการไว้มาก เนื่อง
จากในปีเริ่มโครงการ กรมสามัญศึกษาไม่ได้ตั้งงบประมาณสำหรับโครงการ แต่ได้เจียดจ่ายจาก
งบประมาณของกรมสามัญศึกษามาดำเนินการ จึงมีข้อจำกัดในเรื่องงบประมาณ ทำให้จัดสรรงบ
ประมาณค่าทดแทนเงินบำรุงการศึกษาให้แก่ นักเรียนได้คนละ 400 บาท (ประมาณการไว้ 700
บาทต่อปี) และค่าหนังสือให้แก่ นักเรียนคนละ 180 บาท (ประมาณการไว้ 300 บาท) ซึ่งต่ำกว่า
ที่ประมาณการไว้

8. ปัญหาเกี่ยวกับการดำเนินงานของโครงการ

มีปัญหาเกี่ยวกับการดำเนินงานของโครงการในปี เริ่มโครงการ สรุปได้ดังนี้

1. มีเด็กจบ ป.6 ในชนบทยากจนอีก เป็นจำนวนมากกว่าร้อยละ 80 ที่ไม่ได้
เรียนต่อมัธยมศึกษา สำหรับเหตุผลที่เด็กจบ ป.6 ไม่เรียนต่อมัศึกษานั้น ผู้บริหารโรงเรียน
เห็นว่าเนื่องจากสาเหตุสำคัญคือผู้ปกครองยากจน ต้องการให้แรงงานเด็ก และผู้ปกครอง
ส่วนหนึ่งไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา นอกจากนั้นนักเรียนที่มาเข้าเรียนโรงเรียนในโครงการ
แล้วส่วนหนึ่งได้ออกกลางคัน โดยมีอัตราการออกกลางคันสูงกว่าอัตราการออกกลางคันโดยเฉลี่ย
ของประเทศ ซึ่งสาเหตุสำคัญที่ทำให้นักเรียนดังกล่าวออกกลางคัน คือ ยากจนต้องช่วยผู้ปกครอง
ประกอบอาชีพ

2. การจัดการเรียนการสอนแบบกึ่งระบบโรงเรียน ยังมีปัญหาในทางปฏิบัติ ซึ่งในปี
เริ่มโครงการมีโรงเรียนที่จัดการเรียนการสอนแบบนี้และมีนักเรียนที่เรียนแบบนี้ไม่มากนัก ทั้งนี้
เพราะยังมีปัญหาในด้านการบริหารและการจัดการ ซึ่งผู้บริหารและครูยังขาดความเข้าใจและขาด
ความพร้อมในการจัดการเรียนการสอนแบบนี้ทั้งในด้านบุคลากรและสื่อการเรียน โดยเฉพาะสื่อการ
เรียนด้วยตนเอง ซึ่งมีความจำเป็นสำหรับการเรียนแบบนี้ นอกจากนี้ยังมีปัญหาที่ผู้ปกครองไม่เข้าใจ
การเรียนแบบกึ่งระบบโรงเรียนและยังมีค่านิยมให้เด็กเรียนแบบปกติ

3. การจัดสรรงบประมาณเพื่อทดแทนการงดเก็บเงินบำรุงการศึกษาและค่าหนังสือ
พิมพ์เรียนในปีเริ่มโครงการมีความล่าช้าและการเบิกจ่ายงบประมาณไม่คล่องตัว

4. การยกเว้นการแต่งเครื่องแบบผู้ปกครองส่วนหนึ่งยังมีค่านิยมให้เด็กแต่งเครื่อง
แบบนักเรียน เพราะเห็นว่าทำให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยและง่ายต่อการดูแล และเห็นว่า
การแต่งเครื่องแบบไม่ได้เป็นภาระสำหรับผู้ปกครองมากนัก

นอกจากนั้น นายพะยอม แก้วกำเนิด อธิบดีกรมวิชาการเปิดเผยว่า กระทรวงศึกษา
ธิการได้เตรียมนำหลักสูตรระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาที่ปรับปรุงใหม่มาทดลองใช้ในปีการศึกษา
2533 ในโรงเรียนร่วมพัฒนาซึ่งมีอยู่ 500 แห่งทั่วประเทศไทย หากไม่มีอะไรขัดข้องจะประกาศใช้
เป็นการถาวรในปีการศึกษา 2534 (จันทร์ชัย พานิชผล, 2532 ก) และฝ่ายประชาสัมพันธ์
กรมสามัญศึกษาแจ้งว่า จากการสำรวจข้อมูลของโรงเรียนมัธยมศึกษาที่เข้าร่วมโครงการขยาย
โอกาสทางการศึกษาในปี 2530-2531 จำนวน 318 แห่ง และโรงเรียนสาขาหรือหน่วยการเรียน
ที่กรมสามัญศึกษาให้ความช่วยเหลือในลักษณะเดียวกันกับโรงเรียนในโครงการนี้ 23 แห่ง พบว่า
มีโรงเรียน 89 แห่ง และ 1 หน่วยการเรียน ที่มีการบริการหลักสูตรแบบกึ่งระบบโรงเรียน
มีนักเรียนที่เรียนในระบบนี้ 8,559 คน เป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 จำนวน 5,708 คน และ
เป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 จำนวน 2,859 คน (จันทร์ชัย พานิชผล, 2532 ข)

จากการดำเนินงานอย่างจริงจังและต่อเนื่องของหน่วยงานที่รับผิดชอบอาจกล่าวได้ว่า
แนวโน้มที่จะมีการขยายการศึกษาขั้นพื้นฐานทั่วทุกจังหวัดมีโอกาสเป็นไปได้สูง ในอนาคตอันใกล้
และโอกาสที่การศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยวิธีการไม่บังคับ จะเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยการบังคับ
มีแนวโน้มที่จะเป็นไปได้สูง หากมีความพร้อมในเรื่องต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. การประสานงานระหว่างกระทรวงศึกษาธิการและหน่วยงานในสังกัดกับ
หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อขอความร่วมมือในการดำเนินการขยายการศึกษาขั้นพื้นฐาน

2. การผลิตสื่อการเรียนการสอนที่มีคุณภาพ
3. การระดมบุคลากรจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและ เอกชนรวมทั้งชุมชนให้ช่วยเหลือจัดการการศึกษาพื้นฐาน
4. งบประมาณ และการ เบิกจ่ายที่คล่องตัว เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับหน่วยงาน และสถานศึกษา ในอันที่จะจัดการขยายการศึกษาขั้นพื้นฐานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากที่กล่าวมาทั้งหมด จะเห็นว่ารัฐบาลได้เล็งเห็นความสำคัญและความจำเป็นของการศึกษา เนื่องจากการศึกษา เป็นกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรม เป็นการสร้างภูมิปัญญาให้แก่สังคม การศึกษาจึง เป็นรากฐานและ เครื่องมือสำคัญในการพัฒนาการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของประเทศ รัฐบาลหลายยุคหลายสมัยมีความพยายามที่จะให้ประชาชนได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ดังเช่นได้มีการขยายการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งถือว่าเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานของประชาชนจาก 4 ปี เป็น 7 ปี ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2503 และในที่สุดได้ลดการศึกษาภาคบังคับจาก 7 ปี ลงเหลือ 6 ปี ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 เพื่อให้สอดคล้องกับหลักพัฒนาการของเด็ก และก็สามารถจัดการศึกษาระดับนี้ให้แก่ประชากรได้อย่างทั่วถึงครบทุกตำบล ดังที่ปรากฏว่าในปี 2530 มีประชากรวัยเรียนได้รับการศึกษาภาคบังคับ 6 ปี ถึงร้อยละประมาณ 97.5 จะมีประชากรเพียงส่วนน้อย เช่น ผู้ที่พิการ ชนกลุ่มน้อยบางกลุ่ม ที่ยังไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาแต่ก็ได้มีการเร่งระดม หาทางดำเนินการจัดการศึกษาให้แก่คนกลุ่ม เหล่านี้

สำหรับ เรื่องการ เมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยนั้น มีผู้กล่าวว่า "ประชาธิปไตยจะเริ่ม เกิดขึ้นในห้องเรียน (โรงเรียน) ก่อนที่อื่น ถ้าลักษณะของประชาธิปไตยไม่ปรากฏในห้องเรียน (โรงเรียน) แล้ว ก็อย่าหวังเลยว่ายาวชนจะเป็นประชาธิปไตย" ดังนั้น หากต้องการให้เยาวชนมีบุคลิกภาพประชาธิปไตย จึงจำเป็นต้องใส่ "ประชาธิปไตย" ลงในการศึกษาโดยเฉพาะการประถมศึกษา ซึ่ง เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานหรือการศึกษาภาคบังคับ นั้นหมายถึงว่าวัตถุประสงค์ทางการศึกษา หลักสูตร กิจกรรมการเรียนการสอน และครู ต้องเป็นประชาธิปไตย เพื่อวางรากฐานประชาธิปไตยที่มั่นคง และเพื่อให้เยาวชนมีบุคลิกภาพประชาธิปไตย คิดแล้วไปโดยตลอด จึงสมควรที่จะหาแนวทางในการจัดระบบการดำเนินการ เรียนที่ส่งเสริมและพัฒนาประชาธิปไตย และการศึกษาทัศนระของผู้อยู่เกี่ยวข้องทางการ เมืองการปกครอง ต่อระบบการดำเนินการเรียนด้านประชาธิปไตยนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า เป็น เรื่องที่ท้าทาย น่าศึกษาและคาดว่าผลที่ได้รับจากงานวิจัยนี้ น่าจะ เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการจัดการศึกษาและการพัฒนาประชาธิปไตยในประเทศต่อไป